

Tijdschrift

12/2

JUNI 2012
FEDERATIE KLOKKENVRIENDEN
PRIJS € 7,50

**Franklin Klok
van
C.J. van Boom**

**Bernard
van der
Cloesen**

- Van Boom - Een uurwerkmakersfamilie uit het Noordlimburgse Land
- Klokkenreis Londen 2012 • Hollandse horloges (Cees Peeters)
- Bijzondere klokken bij Christie's • Museum- en Verenigingsnieuws

Te koop gevraagd voor de Collectie Zuylenburgh

*interessante of bijzondere
historische klokken,
uurwerken, barometers,
zonnepijlers of
wetenschappelijke
instrumenten*

www.planetariumzuylenburgh.com

De Federatie Klokkenvrienden

is een samenwerkingsverband van:

- Vereniging Vrienden van de Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde SMAT (Klokkenvrienden SMAT) (KVS)
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
- Stichting Museum van het Nederlandse Uurwerk MNU (collectie in Zaanse Schans, Zaandam)
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Uurwerkerstellers van de Nederlandse Juweliers en Uurwerkenbranche
- Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde
- Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk

Bestuur:
E.H. Glasius, *voorzitter*
W. van der Krogt, *secretaris*
F. van Gorp, *penningmeester*
Drs. R.J.W. Beuker
H. van der Burgt
B.M. Hordijk
Ir. K. Roscam Abbing
Ir. L.A.A. Romeyn
Secretariaat:
namens:
Vrienden SMAT
Vrienden MNU
NJU
Stichting MNU
Vrienden SMAT
SMAT
Dutch Section AHS
St. Torenuurwerk
Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl
ING nr. 7234958
r.n.v. penningmeester Federatie
Klokkenvrienden,
Rotterdam
Website: www.fed-klokkenvrienden.nl
Webmaster: H. van den Ende junior,
hans@hende.com

Klokkenvrienden SMAT (KVS)
Ledenadministratie: S.J. Folkers
Polderpeil 336
2408 SE Alphen a/d Rijn
0172 - 574149
info@klokkenvrienden.nl
e-mail:
Betalingen: ABN Amro 41.57.18.597
t.n.v. Klokkenvrienden

Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
Secretariaat: W. van der Krogt
Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl
Betalingen: ING nr. 3767920
t.n.v. Vereniging Vrienden MNU

Dutch Section Antiquarian Horological Society (AHS)
Secretariaat: ir. K. Roscam Abbing
Anna van Burenlaan 3
2012 SL Haarlem
023 - 5292501
[e-mail: k.roscamabbing@hccnet.nl](mailto:e-mail:k.roscamabbing@hccnet.nl)

Sectie Uurwerkerstellers Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche (NJU)
Secretariaat: Postbus 904
2270 AX Voorburg
Koningin Julianalaan 345
2273 JJ Voorburg
070 - 3866248

Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde (SMAT)
Secretariaat: G.J. van Vonderen
Vinklaan 6
5561 TL Riethoven
0497 - 514487
secr.smat@gmail.com

Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk (SBT)
Secretariaat: ing. F. van den Boogaard
Amatist 41
1703 AR Heerhugowaard

Stichting Museum van het Nederlandse Uurwerk (MNU)
Kalverringdijk 3
1509 BT Zaandam

Samenstelling TIJDSchrift
Redactie: E. H. Glasius/e.glasius@telfort.nl
M.F. Timmer
Advertenties: ir. L. A. A. Romeyn
tel.0341-254265/romswart@zonnet.nl
Adreswijzigingen: S.J. Folkers, 0172 - 574149
Druk: Drukkerij WC den Ouden bv
Vormgeving: Van Munster en Bos

De sluitingsdatum van het volgende nummer is:
26 juli 2012
De verschijningsdatum is: 19 september 2012

In dit nummer onder andere

pagina 4
Bernard van der Cloesen
uurwerkmaker

pagina 12
Een Franklin klok
van C.J. Boom, Venlo

pagina 24
Klokkenreis
Londen 2012

pagina 43 en verder
Museum- en
Verenigingsnieuws

Federatie op internet

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de Federatie vormen, is te vinden op:
www.fed-klokkenvrienden.nl

Verantwoordelijkheid redactie

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van artikelen die onder naam worden gepubliceerd. Deze geven alleen de opvattingen van de auteur weer en de verantwoordelijkheid daarvoor berust uitsluitend bij deze auteur.

Uurwerkmaker te (vóór 1659-1736) deel I

Begin dit jaar suggereerde Bert Degenaar (Collectie Zuylenburgh) aan Erik Glasius om in TIJDSchrift aandacht te besteden aan de vooraanstaande eind 17e/begin 18e eeuwse maker Bernard van der Cloesen. Dit leidde tot een concept-artikel, maar vervolgens bedachten beiden, dat het goed zou zijn ook Hans van den Ende Sr. (Stichting De Oude Tijdwijzer) erbij te betrekken. Na overleg bood Hans zich aan als auteur van een uitgebreider artikel. Zo ontstond een systematisch verhaal waarin aan de hand van illustraties de hele ontwikkeling van Van der Cloesen wordt geschetst. Dit omvangrijke stuk verschijnt in drie delen in TIJDSchrift. Het eerste deel in dit nummer.

✍ Hans van den Ende Sr. (met inbreng van Bert Degenaar en Erik Glasius)

Om een beeld te kunnen vormen van het leven van Bernard van der Cloesen zijn wij begonnen alle bekende zaken over zijn leven en werken bijeen te brengen. Van Bernard van der Cloesen zijn uit de archieven vrij veel biografische gegevens bekend, die hieronder chronologisch zijn vermeld.

Geboren te Emmerich vóór 1659. (Emmerik aan de Rijn net over de Nederlandse grens bij Lobith).

Op 5 november 1679 gaat hij te 's-Gravenhage in ondertrouw met Maria Pamburgh.

Op 2 februari 1680 wordt hij burger van 's-Gravenhage.

In Januari 1688 wordt hij als "Hoofdman" vermeld in de oprichtingsakte van het Haagse Horlogemakersgilde.

(Hij blijft hoofdman tot 1692).

Op 14 mei 1690 huwt hij voor de tweede maal, nu met Elisabeth Teerling.

Op 1 mei 1692 wordt hij stadsuurwerkmaker als opvolger van Lubbertus van der Burgh.

In 1693/1694 is hij deken van het horlogemakersgilde.

In 1694 vervaardigt hij voor Christiaan Huygens de laatste tijdmetre voor op zee. Van 1697 tot 1700 is hij weer hoofdman van het horlogemakersgilde.

In 1697 levert hij aan de Magistraat van Breda het uurwerk met carillon voor de miniatuurtoren van de Grote Kerk van

Breda, die in het stadhuis opgesteld wordt. Van 1710 tot 1712 repareert hij de "Leidsche Sphaera", het planetarium dat Stephen Tracy had vervaardigd.

In 1735 volgt zijn zoon Bernardus jr hem op als stadsuurwerkmaker van Den Haag. Op 3 februari 1736 wordt hij te 's-Gravenhage begraven.

Leven

Uit het feit dat Bernard van der Cloesen eind 1679 trouwt en begin 1680 burger van Den Haag wordt, blijkt dat hij zich dan zelfstandig vestigt als uurwerkmaker in Den Haag.

Huwen tijdens de leertijd was zeer ongebruikelijk en bij het Londense Klokkemakersgilde zelfs verboden. Om zich zelfstandig te kunnen vestigen was het in de Hollandse steden vereist dat men als burger of poorter der stad was ingeschreven. Het is dan ook zeer aannemelijk dat hij zich begin 1680 als "burger" van Den Haag laat inschrijven teneinde zich als zelfstandig uurwerkmaker in Den Haag te kunnen vestigen, als "horlogiemaker" zoals men zich in die tijd noemde. Hij heeft dan vermoedelijk de leeftijd van "midden twintig".

Waar Bernard van der Cloesen zijn opleiding tot uurwerkmaker heeft gevolgd is onbekend, maar het is niet uitgesloten dat dit bij Pieter Visbagh is geweest. Ook zijn collega en leeftijdgenoot Johannes van Ceulen heeft zich kort daarvoor, midden jaren zeventig in Den Haag als zelfstandig

"horlogiemaker" gevestigd.

Van Bernard van der Cloesen is een aantal klokken, meest tafelklokken overgeleverd. Opvallend hierbij is dat het allemaal klokken zijn die een week lopen en dat de meeste van vóór 1700 dateren.

Het omslagpunt van 30 uren klokken naar weeklopers ligt in Nederland omstreeks 1680 -1685 onder invloed van de Engelsen (Norris en de Fromanteels) in Amsterdam en de komst van de Hugenoten naar Den Haag.

Bernard van der Cloesen gaat dus gelijk op de moderne klokkenbouw over.

Ook de introductie van het Engelse model met caddy gaat niet ongemerkt aan Bernard van der Cloesen voorbij.

Prominent gildelid

Opmerkelijk is dat er van na circa 1710 slechts enkele klokken van zijn hand bekend zijn.

Had hij het na 1692 te druk met het onderhoud en het opwinden van de torenuurwerken in de kerktorens en het nalopen van de huisuurwerken in de openbare gebouwen (stadhuis) van Den Haag in zijn functie van stadsuurwerkmaker? Of verkoopt hij dan alleen nog uit Engeland geïmporteerde klokken?

De Haagse gildebepalingen schreven wel uitdrukkelijk voor dat alle door een gildelid verkochte uurwerken "Haags gesigeneerd" moesten zijn, dus ook geïmporteerde klokken en hij was een prominent lid van het gilde.

's-Gravenhage

Afbeelding 2.1 – Foto's Laura Meilink, collectie Breda's Museum

Bernardus van der Cloesen had in ieder geval twee zoons, die ook uurwerkmaker zijn geworden.

Bernardus jr. die hem als stadsuurwerkmaker in 1735 opvolgt. (Verdere data zijn niet van hem bekend).

Jacobus die leefde van 1690 – 1766. Hij werd in 1718 poorter van Leiden en in 1721 "stadshorlogiemaker".

Tenslotte kleinzoon Bernardus, de zoon van Jacob, die eveneens uurwerkmaker te Leiden was.

Werk

Wat is er bewaard gebleven van hetgeen Bernard van der Cloesen vervaardigd heeft?

We kunnen dit opdelen in vijf groepen:

- Bijzondere opdrachten, eenmalige zaken dus.
- "Haagse klokken", d.w.z. wandklokken met een architectonische deur en een met fluweel overtrokken wijzerplaat.
- Tafelklokken volgens Engels model met een verguld metalen wijzerplaat.
- Staannde klokken.
- Rijtuighorloge.

We zullen alle vijf deze groepen in chronologische volgorde van ontstaan beschrijven, maar eerst de drie bijzondere werkstukken bespreken, nl. de laatste zoekklok voor Christiaan Huijgens, de miniatuurtoren met carillon geleverd aan de magistraat van Breda en de restauratie van de "Leidse Sphaera".

Bijzondere opdrachten

1. De laatste zoekklok voor Christiaan Huijgens.

Helaas is hierover niet veel concreets bekend. Het schijnt dat Huijgens in 1694 contact gezocht heeft met Bernard van der Cloesen om een nieuw ontwerp

voor een zoekklok voor hem te maken. Door het overlijden van Huijgens op 8 juli 1695 is van dit project niets terecht gekomen.

2. Het uurwerk voor de miniatuurtoren.

Deze miniatuurtoren is een verkleinde copie van de toren van de Grote kerk van Breda, zoals deze er in de 16 eeuw uitzag, voor de blikseminslag van 1694. (Afb. 2.1) Deze miniatuurtoren bestaat nog steeds en bevindt zich in het Breda-Museum.

Jammer genoeg is dit buitengewone stuk in verband met zijn afmeting niet tentoongesteld, maar bevindt het zich in het depot. Helaas...

De miniatuurtoren, 5 meter hoog (!), is in de 16e eeuw gebouwd door Jacob Jacobusz van Vrechelen en is in 1697 in opdracht van de magistraat van Breda voorzien van een door Bernard van der Cloesen gebouwd uurwerk met carillon.

Het gehele uurwerk is als een miniatuur torenuurwerk uitgevoerd met vier treinen. De gaande trein, twee afzonderlijke treinen voor de slagwerken, één voor het hele uur en één voor het halve uur, en een trein voor het miniatuur carillon op 16 bellen met 32 hamertjes. (Afb. 2.2)

Afbeelding 2.2 – Foto's Laura Meilink, collectie Breda's Museum

De muziek staat middels kleine pennetjes op de messing speeltrommel.

Het geheel is uitgevoerd zoals de grote torenuurwerken in de tweede helft van de zeventiende eeuw werden gebouwd met op de hoeken vier zuilen met rechthoekige basementen.

Op de toren is in vergulde letters de tekst aangebracht: "Vrinden, ziet dit werck. Wie zach 't oit te vore, buytenshuys de kerck en binnenshuys de tore"

Oorspronkelijk was deze toren opgesteld in de hal van het Bredase stadhuis aan de Markt.

In de twintigste eeuw is het geheel naar het museum overgebracht.

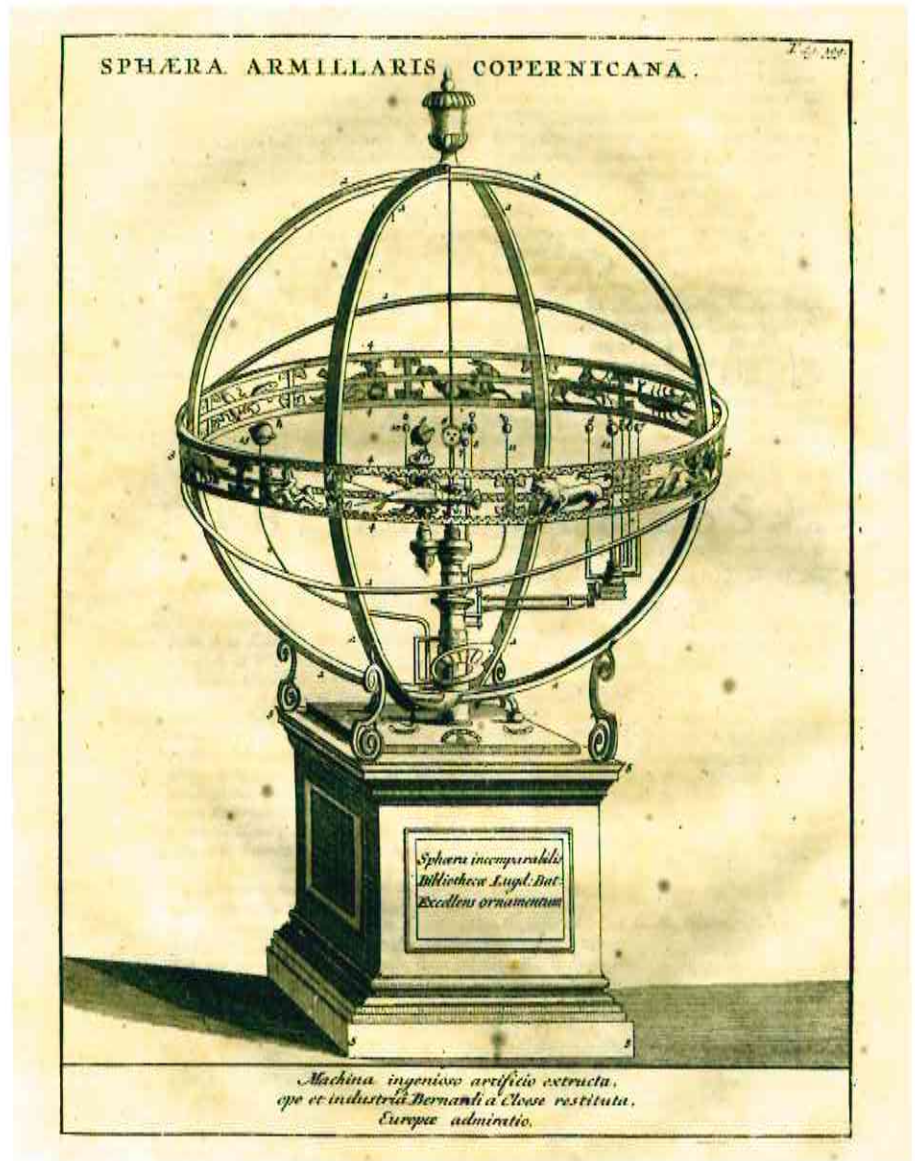
3. Leidsche Spaera

De grote bekwaamheid van Van der Cloesen blijkt ook uit zijn werk aan het planetarium van de Leidse universiteit, dat in het laatste kwart van de 17e eeuw door Steven Tracy te Rotterdam voor het lid van de Rotterdamse vroedschap Mr. Sebastiaan Schepers was geconstrueerd. Diens weduwe schonk het in 1710 aan de Universiteit van Leiden.

In de jaren 1710 - 1712 restaureert Van der Cloesen dit planetarium en breidt het verder uit. Sindsdien heet het de "Leidsche Sphaera".

Het interessante van dit instrument is, dat het bedoeld was om goed te laten zien dat de aarde om de zon draait. Dat hadden Copernicus en Galileï al eerder vastgesteld, maar in de 17e eeuw was toch nog niet ieder daarvan overtuigd. (Afb. 3)

Onlangs is het planetarium, dat nu in het museum Boerhaave te zien is, schoonge-

Afbeelding 3

maakt en opnieuw gerestaureerd. Helaas is het niet in werkende staat, want hier-

voor zou een verdere ingrijpende restauratie nodig zijn. (deel 2 en 3 volgen)

Advertentietarieven

Bij eenmalige plaatsing
1/1 pagina € 195
1/2 pagina € 145

Bij 4 plaatsingen
1/1 pagina € 245
1/2 pagina € 195

Voor achterkant omslag en binnenzijde omslag gelden afwijkende tarieven.

NAWCC: de organisatie in de V.S.

De National Association of Watch and Clock Collectors (NAWCC) werd opgericht in 1943 en heeft op dit moment meer dan 17.000 leden.

 Peter J. Tol

Het merendeel van de leden woont in de Verenigde Staten, maar er zijn ook meer dan duizend buitenlandse leden in 50 verschillende landen, zoals Canada, Engeland, Duitsland, Japan en Australië. De NAWCC organiseert jaarlijks een landelijk driedaags congres, dit jaar in Pasadena, California. Daarnaast zijn er meer dan twintig regionale congressen in de loop van het jaar. Deze congressen hebben altijd een "markt" die de persoonlijke contacten en de handel tussen de leden bevordert; verder zijn er lezingen en excursies.

Het hoofdkantoor van de NAWCC is sinds 1971 gevestigd in Columbia,

Pennsylvania, een kleine stad aan de Susquahanna Rivier. De organisatie publiceert zes keer per jaar een voortreffelijk tijdschrift, "Watch and Clock Bulletin", met o.a. technische en historische artikelen over horloges en klokken, boekrecensies en een vraag en antwoord rubriek. Het uitgebreide en goed geïnformeerde Library and Research Center staat open voor alle leden.

Het National Watch & Clock Museum werd geopend in 1971 en bezit meer dan 12.000 horologische voorwerpen waarvan ongeveer 3000 permanent zijn tentoongesteld. Het museum heeft de grootste openbare verzameling van klokken en horloges in Noord Amerika. Zowel het museum als de bibliotheek

maken deel uit van het hoofdgebouw, terwijl de School of Horology is gevestigd in een nieuw gebouw op hetzelfde terrein.

De NAWCC School of Horology werd geopend in 1995. De school gaf één-jarige vakopleidingen aan mensen die een (nieuwe) carrière zoeken in de restauratie, reparatie en onderhoud van horloges en klokken. Helaas heeft het bestuur in april 2012 moeten besluiten om deze vakopleiding te sluiten. Voortaan zullen alleen nog korte cursussen worden gegeven.

Gedetailleerde informatie over het lidmaatschap van de NAWCC en de cursussen van de School of Horology is te vinden op de websites www.nawcc.org en www.horology.edu.

Restauratie atelier RENATE E. POSTMA

- ❖ Schilderrestauratie aan wijzerplaten en kasten
- ❖ Marmer, hout en schildpad imitaties
- ❖ Achterglas schildering
- ❖ Alle soorten bladgoud vergulding
- ❖ Sierlood restauratie
- ❖ Gravering en Goudsmidswerk

Bezoekadres: Wijkamplaan 48 3742WS Baarn 035 5421802
renate.postma@zonnet.nl
www.goedrestaureren.nl

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.

ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN

WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.

KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI

HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

Oh, kom er eens kijken...

Dit motto is eigenlijk altijd van toepassing op de zaak vol klokken van antiquair Marcel Toebosch in de Amsterdamse Spiegelstraat, maar nu wel in het bijzonder. Sinds enige tijd hangt daar een majestueuze Friese staartklok met speelwerk. Een van de zes melodieën? Inderdaad: 'Oh, kom er eens kijken'!

 Erik Glasius

Deze bijzondere klok (foto 1) is zeer rijk uitgevoerd met een dubbele kap, ook wel burgemeestersklok genoemd. De maker is bekend want op de achterkant van de wijzerplaat is aangegeven dat het Klaas Andriessse uit Grouw betreft. Waarschijnlijk is dit de Claes Johan Andriessse, in 1761 in Grouw geboren, die in 'Nederlandse klokken- en horlogemakers vanaf 1300' wordt genoemd. Auteur prof. Morpurgo vermeldt dat hij in 1787 een uurwerk voor de raadkamer van het College van de Rekenkamer in Friesland vervaardigde, waarvoor 250 gulden werd betaald. Dit is ook de tijd waarin deze klok kan worden gedateerd. In de namenlijst wordt voorts o.a. een staande klok met speelwerk van Andriessse genoemd, die in 1918 bij Frederik Muller, destijds het toonaangevende veilinghuis, werd geveild.

Ook Nanne Ottema vermeldt in zijn 'Geschiedenis van de Uurwerkmakerskunst in Friesland deze Klaas Johannes Andriessse als maker van o.m. staande horloges met speelwerk en uitgebreide kalender.

Minstens zo interessant zijn de pagina's 142 en 143 van 'Antieke Nederlandse Klokken' door J.W. Voogd. De daar beschreven "zeldzame Friese dubbelkap of burgemeestersklok" lijkt als de spreekwoordelijke twee druppels water op de klok die nu in Amsterdam wordt aangeboden en is dan ook ongetwijfeld uit dezelfde werkplaats afkomstig. Alleen de wijzerplaat is anders beschilderd maar verder zijn kast en uurwerk grotendeels identiek.

Het unieke van beide klokken is het speel-

Foto 1 – Grote Friese staartklok met speelwerk

werk met twintig hamers en elf bellen, dat aan de rechterzijde van het uurwerk is gemonteerd. Een uurwerk overigens dat verder geheel volgens de Friese traditie is gebouwd, dus tussen rechtopstaande messing stijlen met een ijzeren onder- en bovenplaat.

Lantaarn

Liefhebbers van vroege klokken zullen zeker getroffen worden door de Engelse lantaarn met originele spillegang, date-

Foto 2 – Zeer vroege lantaarn, gesigneerd John Pleydell

rend uit de periode vlak na de 'uitvinding' van het slingeruurwerk, circa 1670 – 1680. (foto 2). G.H. Baillie vermeldt van de maker, John Pleydell, dat deze vóór 1666 werkzaam was. Van hem zijn een horloge en een staande klok bekend.

Als opvallende kenmerken van Engelse lantaarnklokken in deze tijd kunnen de op de wijzerplaat gegraveerde tulpen worden genoemd, evenals de grote wekkerschijf die op dezelfde wijze van cijfers en versieringen is voorzien als de rest van de voorzijde. De klok maakt een wat matte indruk maar volgens drs. Jos Meis van Toebosch Antiques is er bewust voor gekozen de cijferring en de wekkerschijf niet opnieuw te verzilveren of glanzend te poetsen om het patina dat de hele klok kenmerkt, te bewaren.

Bijzonder aan deze klok is niet alleen deze originaliteit maar ook het slagwerk, dat slechts tot zes telt. Om zeven uur wordt weer één slag op de bel gegeven. Meis vermoedt dat deze lantaarn voor de Italiaanse markt bestemd was.

genaamd, met Romeinse cijfers voor de uren en Arabische voor de minuten. Het uurwerk is aan de voorzijde, die bereikbaar is door een afneembaar luikje, gesigeneerd Lepaute, Hger Brte à Paris. Ook aan de voorzijde van de kast is de naam Lepaute gegraveerd. Het werk is van uitzonderlijke kwaliteit met zware messing platines en raderen. De slinger is voorzien van temperatuurcompensatie en met een mes opgehangen.

Hobbelpaard

Een schommel wil wel eens voorkomen bij een klok, maar dan als slinger, een hobbelpaard heeft men bij Toebosch nog nooit gezien. Tot deze pendule (foto 3) werd ontdekt. De vuurvergulde en gepatineerde

kast wordt bekroond door een metalen hobbelpaard, dat het grootste deel van de dag in rust is. Alleen als het slagwerk de uren slaat, wordt het geheel in beweging gezet en blijft dan enige tijd schommelen. De techniek is eenvoudig: op de sluitschijf zit bij ieder uur een pen die via een overbrenging de onder de schommel hangende messing strip met gewicht een zetje geeft. De schommelperiode is dus steeds gelijk, ongeacht of de klok één uur slaat of twaalf uur.

Naar boven

Ook aardig als 'novelty clock' is de kleine klok op staande zaag, gesigeneerd 'Dachinden A Phalsbourg' uit het begin van de 19e eeuw. (foto 4). Hier is het niet het eigen gewicht dat het uurwerk aan de gang houdt. De klok moet langs de zaag naar beneden worden gedrukt waardoor een veer wordt opgewonden. Het gaand werk zorgt er dan voor dat deze langzaam naar boven kruipt tot de bovenkant van de zaag is bereikt. Dat duurt ruim een dag, dus voor een constante loop is iedere dag actie geboden.

Daarvoor wordt overigens wel ook aanwijzing van de datum aangegeven.

De klok staat op een voet van marmer en is voorzien van een gravure van Mercurius en van een ongeïdentificeerd (familie?) wapen.

Altijd gelijk

Serieuzer als tijdmetr is de hangende reguleur (foto 5) die in 1856 in Amsterdam werd vervaardigd door C. van Arcken, die – volgens Morpurgo – zijn werkplaats had in de Kalverstraat bij de Taksteeg. Hij signeerde de wijzerplaat deftig in het Frans met 'Van Arcken, Horloger du Roi, Amsterdam'. Die koning was Willem III, die – aldus het roddelverhaal – een bijzondere aandacht vertoonde voor mevrouw Van Arcken, wat er toe leidde dat het gezin naar Nederlands Indië verhuisde, waar de

maker zijn activiteiten voortzette.

Het uurwerk is een bijzonder nauwkeurige maandloper, voorzien van in stenen draaiende assen en palletten. De scharengang met pennen aan weerszijden van het rad. Tijdens het opwinden blijft er energie beschikbaar, ook wel bekend als maintaining power.

De slinger is voorzien van een groot kwikvat voor de temperatuurcompensatie en opgehangen aan een zg. roller suspension.

Om te voorkomen dat er stof bij het werk komt, is de mahonie kast voorzien van een stofwering en twee slotjes.

Foto 5 – Hangende reguleur met uurwerk van hoge kwaliteit van C. van Arcken, Amsterdam

Foto 3 – Pendule met hobbelpaard

Vuurvergulde

Blikvanger op de stand op de eind vorig jaar in de RAI gehouden antiekbeurs PAN was een grote Franse pendule in de late Louis XVI stijl. De van veel vuurvergulde delen voorziene kast toont Urania, de muze der sterrenkunde.

De tijd kan worden afgelezen op twee emailen cirkels, ook wel cercles tournants

Foto 4 – Zaagklokje in bijzondere uitvoering, namelijk voorzien van een veer

Taxaties klokken

Bonhams' Klokken specialist uit Londen brengt regelmatig een bezoek aan het kantoor in Amsterdam om gratis taxaties te verrichten met het oog op het ter veiling aanbieden bij Bonhams. De taxaties gaan op afspraak.

+31 20 6709701
amsterdam@bonhams.com

Een zeer belangrijke ebbenhouten tafelklok toegeschreven aan Fromanteel, circa 1660, hoogte 52 cm
verkocht voor € 794.000

Bonhams
De Lairessestraat 123
1075 HH Amsterdam

International Auctioneers and Valuers - bonhams.com/netherlands

FULL-TIME STUDY

WEST DEAN COLLEGE

CONSERVATION RESTORATION OF CLOCKS Full-time specialist Diplomas

Graduate, Postgraduate Diplomas in Conservation of Clocks
(University of Sussex award)

Leading to MA Conservation Studies (University of Sussex award)

Conservation - Restoration of Clocks
(West Dean College award)

Professional Development Diplomas in Clock Conservation or Making
(West Dean College award)

8:1 student to staff ratio

High level of personal tuition

Practical hands-on bench skills

Up to 100% bursaries and scholarships
may be available on tuition fees

Open Day Saturday 10 November

FOR FURTHER INFORMATION

+44 (0)1243 818 208
diplomas@westdean.org.uk

West Dean College
West Dean, Chichester,
West Sussex, PO18 0QZ,
England
www.westdean.org.uk/clocks

Een Franklin-klok van C.J. van Boom, Venlo

Uurwerken volgens het Franklin principe met slechts drie tandwielen zijn zeldzaam. Dat zo'n klok is gebouwd door een overigens niet bekende Limburgse klokkenmaker is helemaal bijzonder. Hoewel de klok overeenkomsten vertoont met soortgelijke van Kinzing (met kast van Roentgen) is het toch waarschijnlijk dat Van Boom deze zelf heeft vervaardigd.

✍ dr. R. Mestrom

Ruim een jaar geleden stuurde een klokkenvriend mij een tweetal foto's van een staande klok. De foto van de ronde, witglazen wijzerplaat, hoewel maar half zichtbaar, deed mij bijna van mijn stoel vallen van verbazing. Dit was geen gewone wijzerplaat,

Foto 1

maar de wijzerplaat van een zogeheten Franklin-klok, d.w.z. een uurwerk van drie tandwielen met één wijzer. De urcijfers van zo'n klok staan niet van 1 tot 12 clockwise op een cijferring, maar in vier groepjes van drie cijfers boven elkaar op drie concentrische ringen op die plekken waar normaliter de 12, de 3, de 6 en de 9 staan. (zie foto 1+2).

Foto 2

Foto 3: Christiaan Joseph van Boom

Nu is dit type klok op zich al uiterst zeldzaam. Er zijn enkele zeer fraaie exemplaren gemaakt door het beroemde duo Roentgen en Kinzing in Neuwied (D.); ook enkele andere klokkenmakers hebben een Franklin-klok gemaakt, zoals Hauchard, Parijs, Reichel, Koestritz, maar deze klok was ook nog eens gesigineerd door een Limburgse klokkenmaker en wel Christiaan Joseph van Boom uit Venlo. Dit maakte de verrassing voor mij natuurlijk nog groter! (zie foto 3) Daarom allereerst iets over Christiaan Joseph van Boom. Daarna iets over de Franklin-klok in het algemeen, dan in het bijzonder over de Franklin-klok door Van Boom en de restauratie daarvan.

Van Boom

Wat weten we van Christiaan Joseph

van Boom en hoe kwam hij er toe zo'n aparte klok te maken? Hij werd geboren in Roermond op 4 februari 1774 en verhuisde in 1787 met zijn familie naar Venlo, waar hij overleed op 8 mei 1859. Hij was tweemaal gehuwd met een vrouw uit een Venlose klokkenmakersfamilie (Keuller en Wassenbergh) en had een zoon Joseph Frans (1806-1844) die ook klokkenmaker werd.

Christiaan Joseph kreeg zijn opleiding minstens ten dele in Duitsland, met name in Hannover en Dresden. Dit blijkt uit zijn aantekenboekje dat hij de titel heeft meegegeven: "Over eenige weetenschappen die ik in de vreemde bemerkte hebe als volgt. Hannover 3 Februa 1799, C.I. van Boom". Het boekje bevat allerlei aantekeningen betreffende het horlogemakersvak, zoals tandverdelingen, recepten voor vergulden en dergelijke, en adressen. Uit een reispas hem verstrekt op 5 juni 1801 te Dresden blijkt dat hij aldaar bij een zekere Seyffert een jaar is geweest om mechanica te studeren. Deze Seyffert is niet de eerste de beste. In tegendeel: Johann Heinrich Seyffert (1751 - 1818) wordt in de Duitse klokkenlitteratuur als maker van precisieklokken en chronometers zeer hoog aangeslagen.¹⁾

Toch had de Duitse astronoom F.X. von Zach scherpe kritiek op een "sogenannten Chronometer" van Seyffert in het bezit van Alexander von Humboldt. Deze onderschreef de kritiek, terwijl hij een chronometer van Hendrik Kessels uit Altona roemde: "Das herrliche bewunderte Werk Kessels' ist in meinen Händen".²⁾

Maar dit terzijde.

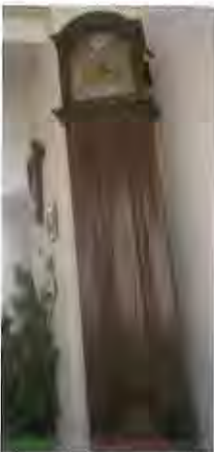
Mechanica onderricht

Belangrijk in verband met Van Booms Franklin-klok lijkt mij het gegeven dat Seyffert directeur was van de Mathematisch-fysikalischer Salon in Dresden, een "Kunstkammer" vol wetenschappelijke instrumenten en uurwerken. Het leek mij zeer wel mogelijk dat in deze collectie een Franklin-klok was van het beroemde duo Roentgen-Kinzing uit Neuwied of van andere makelij, maar onderzoek in diverse inventarissen van genoemde instelling heeft daar geen concreet bewijs voor geleverd. Ook al heeft Van Boom daar zijn idee voor een buitenissig project als een Franklin-klok niet kunnen opdoen, het is natuurlijk wel mogelijk dat hij zijn leermeester er over heeft horen praten tijdens zijn mechanica onderricht.

De reden dat Christiaan Joseph naar Duitsland ging, en zover, moeten we misschien zoeken in de politieke situatie van omstreeks 1800. De Zuidelijke-Nederlanden waren door de Fransen bezet en ingelijfd, Venlo behoorde tot het departement van de Nedermaas. Aangezien Napoleon veel soldaten voor zijn legers nodig had en daarom de dienstplicht had ingevoerd, was het voor jonge mannen, die zich daaraan wensten te onttrekken, veiliger een heenkomen te zoeken ver van zijn invloedssfeer. Waarom of voor wie heeft Van Boom deze bijzondere klok gemaakt?

Show stuk

Hierover kunnen we slechts speculeren. Dat een particuliere klant in zo'n klein provinciaal vestingstadje, als Venlo toen was, de opdrachtgever is geweest, lijkt onwaarschijnlijk. Het komt mij waarschijnlijker voor dat Van Boom deze bijzondere klok heeft gemaakt als show stuk en reguleur voor in zijn eigen winkel.

Andere klokken van Van Boom: er zijn mij twee andere klokken bekend met de signatuur van Christiaan Joseph, namelijk een staande klok in privébezit te Venlo (zie foto 4) en een fraaie reiswekker tegenwoordig in

Foto 4

Foto 5

kasteel Sypestein. (zie foto 5) Ook worden er een tweetal uurwerken met niet originele wijzerplaat door de familie aan hem toegeschreven. Maar daar heb ik mijn twijfels over. Verder is er nog wat

gereedschap, ten dele gesigneerd met CIVB, van hem bewaard gebleven. (foto 6) Waarschijnlijk heeft Christiaan Joseph

Foto 6

geen grote productie gehad en zal hij zijn geld verdiend hebben met de handel in galanterieën en uurwerkreparaties. Daarbij was hij sinds ca. 1830 stads-horloger van Venlo. Zo repareerde hij het stadsuurwerk van Venlo in 1836 voor 1200 francs (Limburg was toen de facto Belgisch!); Rond 1812 woonde een leerling bij hem in, J.W.J. van der Grinten; diens oudste zoon werd ook klokkenmaker, zijn jongste zoon zou de grondslag leggen van het O.C. van der Grinten-concern.³⁾

De Franklin-klok, algemeen

Zoals boven reeds vermeld heeft een Franklin-klok een uurwerk van slechts drie tandwielen met twee rondsels en een ronde wijzerplaat waarop de 4 x 3 uren-cijfers op drie ringen (oorspronkelijk bij Franklin spiraalsgewijze, later door Ferguson concentrisch aangebracht) door één wijzer worden aangewezen, die tevens 4 x 60 minuten aanwijst op de uiterste rand van de wijzerplaat. (foto 7). Dit type klok werd door de beroemde wetenschapper en staatsman Benjamin Franklin (1706-1790) ontwikkeld in 1759. In de literatuur wordt het vermoeden uitgesproken dat Franklin, die ook

Foto 7

sociaal zeer geëngageerd was, hiertoe kwam, omdat hij de vaak arme kolonisten in Amerika een goedkope en betrouwbare klok wilde bieden. De Engelse astronoom James Ferguson (1710-1770) was in de klok geïnteresseerd vanwege de mogelijke precisie van het eenvoudige uurwerk en hij maakte enkele varianten op de wijzerplaat, onder andere de drie concentrische cirkels. Door zijn publicaties, maar ook door de reizen van Franklin in Europa, raakte de klok hier bekend, maar niet populair vanwege de moeilijke afleesbaarheid voor de gemiddelde klokkijker.

Conversation piece

Toch zag het duo Roentgen en Kinzing in Neuwied, makers van uiterst luxueuze en inventieve meubels en klokken voor de hoogste kringen, brood in de vervaardiging van dit type klok. Zij hebben hoogst waarschijnlijk Franklin in Parijs ontmoet, waar deze in 1777 was neergestreken en alom werd gerespecteerd en geïnviteerd in wetenschappelijke en elitaire kringen. De beau monde van de late achttiende eeuw had, niet in het minst door de Verlichting, belangstelling voor wetenschappelijke en technische ontwikkelingen en omringde zich in zijn salons graag met uitingen daarvan zoals wetenschappelijke boeken en instrumenten. Roentgen en Kinzing speculeerden erop dat een Franklin-klok in dergelijke kringen een begeerd pièce de conversation kon worden. Zij besloten daarom in de jaren 1785 -

v.o.f. van de GEVEL

Fournituren & Gereedschappen

alles voor de uurwerkmaker en restaurateur

■ Fournituren voor
zowel moderne
als antieke klokken

■ groot assortiment
opwindveren

■ gereedschappen en
machines
(o.a. gehele BERGEON assortiment)

■ schoonmaak- en
polijstapparatuur

■ complete uurwerken
van polshorloge tot
staande klok

Zellerstraat 102,
NL 5011 ES Tilburg
Tel. 013 – 4553963
Fax. 013 – 4553225
vofvan.degevel@freeler.nl
www.vofvandegevel.nl

BERGEON

Foto 8

1790 van deze klok een klein aantal te bouwen. Daarvan zijn er circa 14 exemplaren bewaard gebleven. Roentgen ontwierp daarvoor een stijlvolle, luxueuze klokkast in de vorm van een obelisk. (zie foto 8)

Happy few

Het atelier Kinzing bracht een grote verbetering aan in de afleesbaarheid van de klok, namelijk een automatisch verschuivend wijzertje in het venster van de ene wijzer dat aangaf op welke van de concentrische cirkels men het uur moest aflezen. (zie foto 9) Verder werd het uurwerk voorzien van een schaargang en een compensatieslinger. Zodoende werd

Foto 9

tevens gesuggereerd dat het een precisie-reguleur was, terwijl het uurwerk dit niet kon waarmaken, omdat de toegepaste rondsels te weinig tanden hebben voor een echte precisieklok, maar vooral door het mechaniekje in de wijzer dat door een uitstekende pen geactiveerd moet worden als de wijzer passeert en daar dus enige wrijving ondervindt. Het aandrijfgewicht moet daarom aanzienlijk zwaarder zijn dan nodig zou zijn zonder dit mechaniekje. Zo had de Franklin-klok, bedoeld als eenvoudig doch betrouwbaar en goedkoop uurwerk voor arme kolonisten, zich ontwikkeld tot een uiterst kostbaar luxeproduct voor de happy few.⁴⁾

Van Booms Franklin-klok

Het uurwerk: platines: 105,5 mm x 148 mm; grondrad 120 tanden; rondsel 8 tanden, tussenrad 112 tanden; rondsel 7 tanden; pennenrad 30 pennen (foto 10);

Foto 10

Foto 11

schaar met aangeschroefd "been", (foto 11); één wijzer met schuifmechaniek; slingerstaaf van fijnsparren hout met mes-ophanging (foto 12); gewicht aan

Foto 12

Huygens' eindeloos koord. Wijzerplaat achterglas-schildering (de originele wijzerplaat is enkele decennia geleden kapot gegaan en weg gegooid, maar gelukkig eerst door de toenmalige eigenaar nagetekend). (zie foto 13)

Foto 13

De klokkast: deze is van kersenhout dat "gehout" was in een donker notenhout motief. Op de kap stonden klokkenbeeldjes op zwarthouten basisjes

Foto 14

Foto 15

(“schoorsteen-tjes”). De kast is opgebouwd vanuit een rechtehoekige, gelede basis (foto 14); daarop staat een smaller midden-deel met een beglaasde slingerdeur die bovenaan breder is dan onderaan; de kap is een ronde zwart-houten cilinder tussen twee zuiltjes met messing basis en kapiteel. De ronde glazen deur vóór de wijzerplaat is

Originaliteit

Heeft Van Boom dit uurwerk zelf

Vergelijking Kienzing uurwerk uit Neuwied met het uurwerk van C.J. van Boom uit Venlo

De tand aantallen: Neuwied	30 pennen Z=120 Z=160	rondsel z=8 rondsel z=10 grondrad	pennenrad tussenrad [wijzeras]
Er is ook nog gebruikt	30 pennen Z=96 Z=120	rondsel z=6 rondsel z=8 grondrad	pennenrad tussenrad [wijzeras]
Klok van J.C.van BOOM	30 pennen Z=112 Z=120	rondsel z=7 rondsel z=8 grondrad	pennenrad tussenrad [wijzeras]

Kienzing heeft de pennen en de wielband van het grondrad uit een stuk metaal gemaakt.

Van Boom heeft de pennen alle in de wielband ingezet.

Kienzing heeft een contra gewicht op de ankeras aangebracht, Van Boom niet.

De vorm van de schaar is van beide klokken gelijk.

De afmetingen van de platines verschillen enkele millimeters.

De constructie van de kloof waarin de slinger hangt, is gelijk maar ze zijn wel spiegelbeeldig.

Van Boom heeft hem wel vakkundiger uit gevoerd.

De wijzerplaat van de Kienzing klok is verzilverd messing, Van Boom heeft een achter glas geschilderde wijzerplaat gemaakt.

De slinger van de klok van Kienzing is als compensatie slinger uitgevoerd,

Van Boom heeft een houten slinger staaf gebruikt.

Hiermee is naar mijn mening goed te zien dat Van Boom de klok van Kienzing moet hebben gezien maar wel zelf heeft gemaakt.

W. Hodzelmans

Schema 16

gemaakt of heeft hij een kant en klaar uurwerk van Kinzing gebruikt? Een oppervlakkige vergelijking van Van Booms uurwerk met een van Kinzing laat veel overeenkomsten zien, bijvoorbeeld de mes ophanging. Wanneer we de uurwerken echter nauwkeuriger bestuderen, zoals de heer Wim Hodzelmans heeft gedaan, zijn er toch verschillen te constateren, met name in de tandaantallen, zoals het rondsel van het pennenrad van 7 bladen, dat geen enkele Kinzing klok heeft, en de montage van de mes ophanging (linkse of rechtse opening), zodat het hoogstwaarschijnlijk eigen makelij van Van Boom is. (zie schema van W.Hodzelmans, schema 16).

De verschillen in wijzerplaat en klokkast met die van Roentgen-Kinzing zijn zo evident, dat hier geen woorden aan besteed hoeven te worden.

De restauratie van de klok

Allereerst was een nieuwe achter-glas geschilderde wijzerplaat nodig, omdat de oude in vele stukken was gebroken door een val van het uurwerk. Aan de hand

van de natekening is een nieuwe wijzerplaat volgens de oude methode vervaardigd. (foto 17)

Foto 17

Het uurwerk zelf is gerestaureerd door Joost Jongerius te Wagenberg (N.B.). De werkzaamheden omvatten: reinigen van het uurwerk, pennen van het pennenrad richten, oude wijzer - reparatie verwij-

Foto 18

deren en opnieuw solderen, het wijzer-verzetmechanisme herstellen, (foto 18) de wijzer vergulden, de glasrand voor de wijzerplaat herstellen en vergulden, de ophanging van de slinger herstellen, het geheel afregelen.

Was de restauratie van het uurwerk nog te overzien, die van de kast heeft gedurende een jaar heel wat hoofdbrekens gekost. De kast was zonder meer gammel. Het (kersen)hout was sterk door houtworm aangetast. De vraag rees of de houting/houtimitatie gehandhaafd moest worden of dat alle verflagen tot op het 'bot' moesten worden weggehaald. Besloten werd tot het laatste en dan de kersenhoukleur te herstellen. (foto 19) De meeste gelijmde verbindingen waren los geraakt, de messing sierstrips en dito kapiteeltjes en bases van de pilaren in de kop waren bijna onher-

Foto 19

Foto 20

kenbaar door vervuiling en overschildering. (zie foto 20) Zij zijn grondig gereinigd.

Een andere vraag die zich voordeed was: is de slingerdeur altijd geheel beglaasd geweest of was er oorspronkelijk een paneel met glazen strips, zoals bij Roentgen? (zie foto 8) Nader onderzoek wees uit dat er roeden in de deur waren geweest. Alleen is niet duidelijk of daartussen alleen glas heeft gezeten of dat er behalve glas ook houten paneeltjes bij waren. Gekozen werd de deur te voorzien van een paneel in een iets afwijkende tint om te accentueren dat het een voorlopige oplossing is.

Foto 21

De klokkenbeeldjes op de kap werden op stilistische gronden verwijderd.

De "schoorsteentjes" bleken origineel te zijn en zijn gehandhaafd. Ze hebben originele gaten bovenin; discussie over wat daarin moet.

De kast is gerestaureerd en gestabiliseerd door Jan Bolders te Roosendaal.

De schilder was Arie Weeda te Ameide, die de kast in kersenhoutkleur heeft afgewerkt. Het hout was niet meer te politoeren vanwege de honderden wormgaatjes die met een witte plamuur waren gestopt. Na voltooiing van alle restauratiewerkzaamheden heeft de eigenaar de klok in langdurige bruikleen gegeven aan het Limburgs Museum te Venlo, waar deze staat

Foto 22

opgesteld in de "tijdsbalk" ten tijde van koning Willem I.

(foto 21 + 22)

- 1) J. Abeler, Meister der Uhrmacherkunst, 2010, p. 525.
- 2) G.Kortum, Humboldt der Seefahrer und sein Marinechronometer, Internet.
- 3) R. Mestrom, Limburgse klokken en hun makers, 1997, sub vocibus Van Boom en Van der Grinten
- 4) A. Stiegel, Präzision und Hingabe; Möbelkunst von Abraham und David Roentgen, Berlin 2007

A.C. Lijs

Restaurator van
antieke klokken
Reparatie en restauratie
In- en verkoop

Rijksgediplomeerd klokkenmaker horloger
Meer dan 35 jaar ervaring in het
restaureren van antieke klokken

Vlaskruid 30, Zeewolde-Zuid
Tel. 036 - 522 15 08
Fax. 036 - 522 22 53
www.antique-clocks.nl
www.antique-horology.org/lijs

Venema Antiques

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELEN**

Rijksweg 17
6996 AA Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 412537
E-mail: janvenema@planet.nl

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00 - 18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

Herman Horselenberg restaurator antieke uurwerken

JAN HENKELS

Reparatie - Restauratie

van oude en antieke

uurwerken

JOHN ELLICOTT

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.

IJsseldijk 89, 8194 LC Veessen. Telefoon 0578 - 631783

herman@horselenberg.nl • www.horselenberg.nl

Bijzondere klokken bij Christie's

In de veiling Decorative Arts Sale bij Christie's op 19 en 20 juni komen ook enige bijzondere klokken voor. De kijkdagen zijn 15 t/m 18 juni.

Klok/barometer

Een enkele keer werden Amsterdamse staande horloges in de 18e eeuw voorzien van een barometer. Deze kon op de hoek van de kast worden gemonteerd of, meer gebruikelijk, in de deur. Dit laatste is het geval bij een staande klok van Andries Vermeulen, Amsterdam uit het tweede kwart van de 18e eeuw. Dit is uiteraard een kwikbarometer met een buis die in de deur is bevestigd. Zie afbeelding 1, waar boven de deur de schaal van de barometer duidelijk zichtbaar is. Op deze schaal is o.a. de aanduiding 'Zomer' en 'Winter' aangebracht. De klok is overigens

Afbeelding 2 – Wijzerplaat van de klok van Vermeulen.

eenvoudig van uitvoering met een datum, maanstand en klein de tekens van de dierenriem. Naast de III kan het slagwerk uitgezet worden. Ook is een wekker ingebouwd. In de vier hoeken zijn de jaargetijden weergegeven. (afbeelding 2). Het uurwerk slaat op twee bellen, het wekkerwerk is rechts ingebouwd en wordt met een koord met gewicht en contragewicht opgetrokken.

De kast is gefineerd met wortelnoten en ingelegd met vruchtenhout, en 2,90 m hoog. Het Amsterdamse veilinghuis verwacht een opbrengst van € 15 - 25.000.

Afbeelding 1 – Staande klok van Andries Vermeulen met een barometer in de deur waarvan alleen de schaalplaten zichtbaar zijn.

Twentse stoelklok

Deze klok is niet gesigeneerd maar is wellicht vervaardigd door de Almelose maker Hendrik Heilbron. De houten kast heeft oren als gebruikelijk en een veelkleurig beschilderde ijzeren wijzerplaat. Bijzonder is de schijnslinger in de vorm van een ruit die in een venster boven de XII zichtbaar is. De alarmschijf is van tin. De loden ornamenten zijn verguld en bevatten boven de wijzerplaat het wapen van de stad Almelo. Het uurwerk met gaand en slagwerk is tussen drie koperen strips gemonteerd. Ankergang en slagwerk op sluitschijf. De klok is 69 cm hoog. (afbeelding 3). Christie's verwacht een opbrengst van € 8 - 12.000.

Afbeelding 3 – Twentse stoelklok uit de tweede helft van de 18e eeuw.

In het verdere aanbod aan klokken bevinden zich o.a. een pendule waarboven Cupido een 'magische lantaarn' draagt uit ongeveer 1820 en een pendule van wit marmer met gouden monturen gesigeneerd 'Bertrand a Paris' van omstreeks 1775.

van Os Uurwerken B.V.

Als een uurwerk meer aangeeft dan alleen de tijd

Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche Erkend

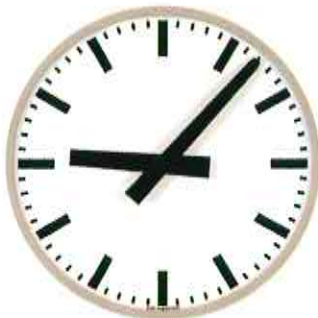
N.J.U.

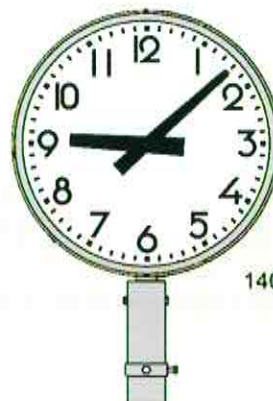
600 mm

76 mm

3000 mm

140 mm

m.v.

700 mm

Openingstijden *maandag gesloten*
dinsdag t/m vrijdag van 9.30 tot 12.30 uur
13.30 tot 17.30 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

lid N.J.U

Boulevard klok
DCF gestuurd

Bisschopsmolenstraat 235 4876 AM Etten-Leur Tel. 076-5037822

E-mail adres: van.os.uurwerken@kpnmail.nl

Website: www.buitenklokken.nl

Wie maakte deze stijlklok? Het antwoord!

Publicatie van een vraag in TIJDSchrift loont! Jaap Feenstra kreeg antwoord op zijn artikel in nr. 2010/1 en bericht daar nu over.

 J. Feenstra

Wie maakte deze stijlklok? Dat was de vraag die ik aan de orde stelde in het maartnummer van Tijdschrift 2010, blz 19. De vraag had betrekking op de klokkast en het daarop voorkomende logo (*foto's 1 en 2*). Welnu het antwoord is er.

Het was de heer P. Andriessen – juwelier en horloger- uit Bergen op Zoom, die mij gedocumenteerd wist te vertellen dat het logo op de klok afkomstig was van de firma Henri Jullien te Amsterdam. Hiervoor mijn hartelijke dank.

foto 2 – Het logo met anker, kroon en 'HJ (Holland)'

Zijn archiefdocumentatie heb ik nadien aangevuld met informatie verkregen uit het stadsarchief van Amsterdam, de Kamer van Koophandel en andere documentatie.

De firma gebruikte dit logo zowel voor haar producten als voor haar commerciële activiteiten.

Henri Jullien de oprichter van de firma (1843) is geboren in Amsterdam op 6 oktober 1812.

foto 1 – De messing stijlklok circa 1906

Lot 424: A LOUIS XVI ORMOLU-
MOUNTED WHITE MARBLE
STRIKING MANTEL CLOCK

BY CHARLES BERTRAND, PARIS,
CIRCA 1775

€7,000-10,000

CHRISTIE'S

**The Decorative Arts Sale
Including Fine Paintings**

Amsterdam • 19 & 20 June 2012

Viewing
15 - 18 June 2012

Contact

Christiaan van Rechteren
cvanrechteren@christies.com
+31 (0)20 5755 963
Christie's Amsterdam

christies.com

foto 3 – Logo op de zijgevel van Rokin 36

AMSTERDAM. WINKELHUIS AAN HET ROKIN
GEBR. VAN GENDT ALZOO, ARCH.

Rokin 36 anno 1906

foto 4 – Twee afbeeldingen van Rokin 36 anno 1906

De firma was een groothandel, exporteur en detaillist in horloges en pendules. Het bedrijf had ook vestigingen in Le Locle (horlogefabriek) en Genève in Zwitserland, in Parijs (pendulefabriek) en in Freiburg, zo blijkt uit advertenties en nota's. De firma was ±1906 gevestigd aan het Rokin 36/38.

Panden Rokin

Van de panden aan het Rokin bestaan reclameafbeeldingen en foto's. Op de afbeeldingen van pand 36 staat het logo van de firma dat overeenkomt met dat op mijn klok. (zie het tegeltableau op foto 3). Het logo komt ook voor in diverse advertenties van de firma.

Verder staat op een verkoopnota uit juni 1864 dat de firma behalve horloges, pendules en muziekdozen ook furnituren en gereedschappen leverde voor horlogemakers en instrumentmakers.

In het vakblad Christiaan Huygens van 1899 staat een advertentie waarin wordt vermeld dat Henri Jullien de grootste sortering Horloges, Pendules, Regulateurs, Klokken en Muziekdozen in Nederland heeft. Enig vertegenwoordiger is voor Nederland, Koloniën en Transvaal van de beroemde Bachschmid en H.J. horloges en het alom bekende Reveil Aurora horloge. In het adresboek van Amsterdam, jaargang 1898/1899, staat ook een advertentie van Henri Jullien waarin nog is vermeld dat hij ook reisklokken en scheepsklokken verkoopt.

Het pand Rokin 36, voltooid in 1906, is gebouwd door de architecten gebr. Van Gendt uit Amsterdam in opdracht van de

eigenaar van de firma, te weten Henri Osieck. Het pand draagt duidelijk de signatuur van de opdrachtgever; zoals de naam van de firma, het tegeltableau met het logo, een zonnewijzer en de beeltenis van Christiaan Huygens. (foto 4).

Vanwege het bijzondere karakter van dit winkelwoonhuis en zijn ornamenten staat dit pand op de monumentenlijst van de gemeente Amsterdam.

Stijlicoon

Ik heb redenen om aan te nemen dat mijn klok een stijlicoon is van dit pand op grond van de volgende globale overeenkomsten:

- de bovengevel/dakprofiel komt in belangrijke mate overeen met het dakprofiel van mijn klok;
- het middengedeelte van de raampartijen op de eerste verdieping en de begane grond vertonen duidelijke overeenkomsten met die van de klok;
- onder het pand staan ook twee vierkante kolommen met dwarsstrepen;
- de vier hoekornamenten op de eerste verdieping zijn vertaald naar die op de klok;
- en tenslotte zou de beeltenis van Huygens of de zonnewijzer vertaald kunnen zijn in het icoontje boven in de klok.

Bepaalde oplage

Wellicht is de klok een uitgave ter gelegenheid van de opening van dit pand in 1906. Ik ga er niet van uit dat de klok een uniek exemplaar is, maar dat deze een beperkte oplage heeft gekend. In de kast is namelijk nr XII gekrast.

In de loop der jaren is de firma Henri Jullien verschillende keren van eigenaar gewisseld en verhuisd naar andere adressen binnen en buiten Amsterdam.

Op 18 juli 1989 wordt de onderneming uitgeschreven uit het register van de KvK te Amsterdam en op 17 januari 1995 ambtshalve ontbonden en geliquideerd.

Art nouveau

Tenslotte de stijl van de klok.

Op grond van enige literatuurstudie over de zogenaamde Nederlandse Nieuwe Kunst in de beginperiode van de 20e eeuw – een variant op de internationale Art Nouveau – kom ik tot de conclusie dat mijn klok daarvan een vertegenwoordiger is. Binnen de Nieuwe Kunst bestonden twee richtingen. Een daarvan was de zogeheten constructieve- of rationele richting. Hier wordt het uiterlijk van een product bepaald door de aard van het verwerkte materiaal, zijn de versieringen spaarzaam en ondergeschikt aan de vorm die wordt toegepast.

Dat mijn klok een vertegenwoordiger is van deze stroming is mij destijds bevestigd door de heer F Leidelmeier, de bekende antiquair gespecialiseerd in deze kunstrichting.

Om de lezer een goed beeld te geven van voorbeelden van beide stromingen op klokkengebied uit de Nieuwe Kunstperiode verwijs ik naar het MUSEUMTIJDSchrift nummer 23 uit 2007 met als titel: Klokken als Kunstwerken. Met daarin opgenomen de Meentwijk Collectie.

Klokkenreis London 2012

Na de succesvolle reis naar Parijs organiseerde Coördinator Reizen Rob Memel in februari een tweede excursie, nu naar Londen. Een groep van bijna 40 enthousiasten kreeg klokken te zien en wetenswaardigheden te horen, die voor 'gewone' liefhebbers nooit zijn weggelegd.

 Hans Folgeringa

Er is waarschijnlijk geen hoofdstad in de wereld die zo door klokken wordt gekenmerkt als London. De 'Big Ben' is een plaatje dat elke toerist van zijn reis naar huis moet meebrengen. Overigens, alleen de gebarsten luiddklok waarop de uren worden geslagen heet 'Big Ben'; vernoemd naar Sir Benjamin Hall, een statige (big) man, wethouder openbare werken van London, die rond 1850 het initiatief heeft genomen tot het bouwen van de St. Stephen's toren. Het uurwerk is van Dent; het wereldberoemde deuntje van de 'Westminsterslag' is van Haendel.

London heeft maar liefst vier belangrijke klokkenverzamelingen: 1e British Museum, 2e Science Museum, 3e Royal Observatory Greenwich en 4e Guild Hall. Kleinere collecties zijn te zien in Victoria and Albert, Wallace collection en het Museum of London. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de groep van ongeveer 40 Nederlandse klokkenliefhebbers op hun 'klokkenbedevaart' naar London van 10 t/m 13 februari 2012, zich voelden als kinderen in een snoepwinkel. Zeker als je daar nog bij voegt de mogelijkheden om eventueel uurwerken te kopen in vele gespecialiseerde winkels, bij een veilinghuis, of op de Portobello Road market, kun je spreken van een overmaat aan horologisch aanbod. Ondanks deze vele keuzemogelijkheden zijn er weinig kikkers uit de emmer gesprongen, en is het gezelschap goed bij elkaar gebleven. Dit is een duidelijke uiting van de uitstekende sfeer onder de reisgenoten, en van de mogelijkheden om niet alleen van in- en rond-leiders te leren, maar vooral ook van elkaar.

British Museum

Het eerste bezoek van de groep betrof het British museum. Dit museum bezit meer dan duizend uurwerken en 4.500 horloges. Daarvan zijn slechts enkele tientallen in de permanente expositie opgenomen; de rest ligt in het depot. Het was dus een geweldige gelegenheid om een deel van dat depot en met name de 'reserve room' te mogen bezichtigen in de catacomben van het museum. De gastheer, en huidige president van de British Horological Society en curator voor klokken in het museum, David Thompson, vertelde welke strijd hij dan ook heeft moeten leveren bij het herinrichten van de permanente expositie. Hem werd gevraagd hoeveel horloges hij in die permanente expositie wilde laten zien. Hij meende met 200 uurwerken een aardig overzicht te kunnen geven van de geschiedenis van het Engelse horloge. De museumdirectie bood hem plaats voor 50 horloges. De onderhandelingen zijn uiteindelijk uitgekomen op 88 exemplaren. Hij trok een la open met horloges (*fig 1*) met de meest fraaie exemplaren. Over één van die horloges, van Thomas Mudge (1715-1794), gaat een verhaal dat hij dit had vervaardigd op verzoek van koning Ferdinand VI van Spanje. Een bijzonder stuk, met een aanwijzing van de tijdvereffening. De koning heeft dit horloge uit zijn handen laten vallen, en Mudge was de enige die het weer kon repareren.

Reserve room

De opengetrokken lade bevatte ook een ijzeren horloge waarvan men zegt dat dit door Oliver Cromwell is gedragen. De 'reserve room' bevatte meerdere uurwer-

ken van Nederlandse makelij. Opmerkelijk was, dat in deze ruimte ook een aantal pendules stonden opgesteld uit de jaren 1950, waar de gemiddelde klokkenliefhebber geen seconde bij zou blijven stilstaan. Deze en bij voorbeeld eveneens een moderne Atmos-klok, worden nu al bewaard om ooit oud en antiek te gaan zijn.

De vernieuwde expositie die voor iedere bezoeker van het British museum toegankelijk is, laat een beeld zien van de ontwikkeling van het uurwerk, vanaf de 16e eeuw tot heden. De beroemde gesmede 'Cassiobury Park clock' met foliot prijkt bij de ingang van de klokkenzaal. Men kan zich verlustigen aan uurwerken van de meest gerenommeerde makers zoals Tompion, Fromanteel, Graham, Earnshaw, Arnold, Breguet, Knibb, etc. Ook de beroemde 'Mostyn clock' van Tompion (*fig 2*), een jaarloper, is aanwezig. Tompion zou deze hebben gebouwd rond 1690 bij de troonsbestijging van William en Mary. De wapens van de Stuarts en van Nassau zijn in de ornamenten verwerkt. De laatste particuliere bezitter was Lord Mostyn. Belangrijke gasten mochten de klok één slag opdraaien, vervolgens hun naam in het gastenboek schrijven, en ze dronken tenslotte een glas sherry met de lord.

Het hart van uw Nijmeegse scibent klopte sneller bij het zien van een klok uit Nijmegen van Jan van Call (1657) (*fig 3*). Er bestaan wat twijfels over de authenticiteit van sommige delen van de klok. Omdat het een van de eerste uurwerken is, die is gebouwd naar een ontwerp van Huygens, is het echter toch

Figuur 1 – Een lade vol met zakhorloges van prestigieuze makers, o.a. van Mudge. Het langwerpige 'ijzeren' horloge rechts-onder is mogelijk van Oliver Cromwell geweest. Het ronde blankmetalen horloge daaronder is ontdekt op de BBC Antiques Roadshow en werd getaxeerd op enkele tienduizenden ponden. De volgende nacht werd bij de eigenaresse ingebroken. Vervolgens heeft ze het horloge aan het British Museum geschonken. (British Museum)

Figuur 2 – Mostyn clock van Tompion. 1695. 74 cm hoog. Eerste klok die een jaar loopt op een maal opwinden. Drie snekopwindingen met ketting. Spillegang. (British Museum)

opgenomen in de permanente expositie van het British Museum.

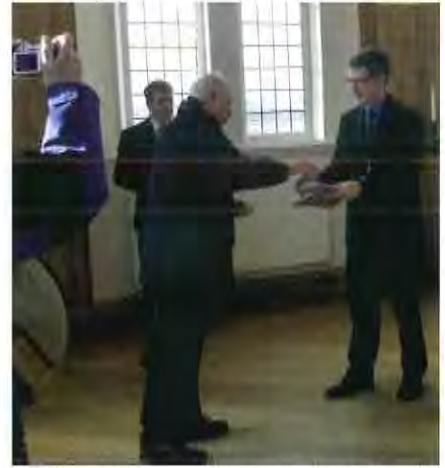
Royal Observatory

Op zaterdag 11 februari werd de Nederlandse groep ontvangen in de Royal Observatory te Greenwich door Jonathan Betts, curator of horology (fig. 4). Gelegen op een heuvel in Greenwich; een groepje gebouwtjes met een aantal sterrenkijkers, een paal met een rode bal op

Figuur 3 – Jan van Call, Nijmegen 1657. Gebouwd naar ontwerp van Christiaan Huygens. Dankzij de nieuwe slingertechniek is het nu pas zinvol om een minuutaanwijzing op de bovenste schaal aan te geven. Klok loopt 30 uur op een maal gewicht ophalen. (British Museum)

het dak (fig. 5), en de lijn op de grond die de nulmeridiaan aangeeft. Deze lijn is door een aantal 'Astronomers Royal' een paar meter heen en weer geschoven. In 1675, werd de Observatory gebouwd voor 550 pond, vooral voor navigatiedoeleinden van de Engelse vloot. In 1705 was vrijwel de hele Engelse navy op de klippen gelopen voor Lands

Figuur 4 – In de Octagon Room van de Royal Observatory in Greenwich overhandigt Federatie-voorzitter Erik Glasius een bijdrage voor het museum aan curator Jonathan Betts

Figuur 5 – De 'time ball' van het oude observatorium is net gevallen om precies het tijdstip van 13 u aan te geven.

Figuur 6 – Harrison 1. Eerste zeevaardig uurwerk waarmee men lengtegraden kon bepalen. Temperatuurcompensatie. Gewicht 34 kilo (75 pounds) Breedte 1,2 m. Grasshopper escapement. Loopt een dag. Op de eerste proefvaart naar Lissabon, kon Harrison de kapitein van HMS Centurion wijzen op een fout van 60 mijl in de conventionele navigatie. Hij had gelijk, en kreeg dat ook van de kapitein. (Royal Observatory Greenwich)

1e periode Engelse balanslantaarn van Peter Closon, circa 1630.

Bolk - Antiques

**Klokken
Wapens
Restauraties**

Tilburgseweg 19, 5051AA, Goirle

Tel. +31 (0)13 5347943

E-mail: info@bolk-antiques.nl

www.bolk-antiques.nl

M.H. Schreurs, antiquair

RIKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42

4811 XJ BREDA

Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:

maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

End, omdat ze niet wisten waar ze waren. Met name de lengtegraden waren niet vast te stellen. De 'Board of Longitude' loofde een prijs uit van 20.000 pond voor diegene die dit probleem kon oplossen. In 1736 had de voormalig meubelmaker John Harrison zijn eerste zeevaardige klok gebouwd: Harrison 1 (H1) (fig 6). De opvolgende versies H2 H3 H4 en H5 maakten dat hij eindelijk in 1773, na veel chicanes en na tussenkomst van koning Karel II, op tachtigjarige leeftijd eindelijk zijn geld kreeg. De diverse Harrison klokken zijn prachtig tentoon gesteld in de Royal Observatory.

Lopen met de tijd

Minstens zo aardig is het verhaal van Mrs Ruth Belville (fig 7). Zij bezat een John Arnold zakchronometer, die ze dagelijks in de Observatory synchroniseerde. In de tijd dat er nauwelijks radio was, liep zij rond in London en verkocht de juiste tijd aan bij voorbeeld horlogemakers en aan spoorwegstations. Haar grootvader John Henry was in 1836 al met dit bedrijf begonnen. Ruth heeft dit voortgezet tot 1930. Zij was toen 80 jaar. Haar Arnold chronometer werd vermaakt aan de Worshipful Company of Clockmakers.

De middag werd besteed aan een bezoek

Figuur 7 – Mrs Ruth Belville, de tijdverkoopster, die met haar pocket chronometer dagelijks de juiste tijd in Greenwich haalde en daarna door London liep om die tijd weer te verkopen aan horlogemakers en spoorwegstations. Zij heeft dit tot 1930 volgehouden. (Royal Observatory Greenwich)

aan het 'Greenwich Hospital' het latere Naval College. Het gebouw is van Christopher Wren. Het eerste torenuurwerk in een van de koepels is van 1704 en heeft toen 35 pond gekost. Dit uurwerk is door brand verloren gegaan in 1779. Het huidige werk is van Holmes uit 1781. Een frame van gietijzer, met tandwielen van messing. Uiterst solide gebouwd: het ankerrad is 1 inch dik. De slinger heeft een houten slingerstaaf; de eerste keer dat zo iets in een torenuurwerk werd gebruikt. Reden: nauwelijks temperatuurgevoelig. Het is een twee seconden-slinger met een grote en een kleine slingerlens. De laatste voor de fijnregeling. De slinger en de gewichten hangen in een langwerpige houten kast, waarin James Watt in 1797 met potlood zijn handtekening heeft geschreven.

Belmont House

Met de bus door een mooi sneeuwlandschap ging de groep zondag 12 februari naar Belmont House in Faversham, Kent. Een landhuis in Tudor stijl, van de

Figuur 8 – 8-daags uurwerk van Edward East. Ongeveer 1660. Een van de eerste Engelse slingeruurwerken die bekend zijn. De klok heeft zeer zware gewichten voor een wandklok. Er zijn er daardoor meerdere die door hun gewicht uit het slechte stucwerk zijn getrokken en op de grond zijn gevallen. Hierdoor zijn maar weinig van dit soort klokken overgebleven. Dit zou pas tien jaar later aanleiding hebben gegeven om dergelijke uurwerken in een staande kast te gaan bouwen. (Belmont House)

Figuur 9 – Klok met planetarium van Raingo Parijs. 1830. Het planetarium gaat een maal per jaar rond. Er is ook een jaarkalender ingebouwd. Met een zwengeltje kan men het planetarium sneller laten lopen, voor demonstratiedoeleinden. In de voet is een speelwerkje ingebouwd dat muziek uit Der Freischuetz van Karl Maria von Weber laat horen. (Belmont House)

familie Harris. George Vincent, de 5e lord Harris (1889-1984), was een groot klokkenliefhebber en verzamelaar van 340 klokken en horloges. Hij was ook mede-oprichter van de Antiquarian Horological Society en Master of the Worshipful Company of Clockmakers. Belmont House bevat een collectie die deels reeds was verzameld door Walter Iden, een groep Franse klokken van rond de revolutie, en een hoeveelheid 'novelty clocks' (aparte klokken met een bijzonder mechaniek of display, die geen echte horologische waarde hoeven te hebben). Namen als Dent, Frodsham, Knibb, Tompion, Fromanteel, Brequet, Earnshaw, Jeanvier en Le Roy komt men tegen. Zelfs een ervaren verzamelaar als Lord Harris ontkwam niet aan 'instinkers'. Een aantal uurwerken komen niet van de maker die op de voorplaat staat. Een troost voor ons allen?? Een zeer vroeg exemplaar is van Edward East rond 1660; een hangklok met een 8-daags uurwerk (fig 8). Eveneens konden we genieten van een pendule met planetarium en jaarkalender van Raingo, Parijs 1830 (fig 9).

Roman striking

Een aantal klokken had een zgn. 'roman striking' slagwerk op twee bellen. Een hoge toon (ding) en een lage toon

Figuur 10 – De bekende verzamelaar Dr. John Taylor die zojuist is bedankt door Coördinator Reizen Rob Memel (rechts op de foto) en Erik Glasius.

(dong). De romeinse I is ding; de V is dong, de X is dong-dong. Wanneer het vier uur slaat betekent dit dus: 'ding-dong'; twaalf uur is: dong-dong-ding-ding. Een normaal uurwerk dat op hele en halve uren slaat, geeft in totaal 180 slagen per etmaal; met 'roman striking' worden er in het totaal 82 belslagen per etmaal gegeven. Een energiesparend mechanisme dus, vooral gebruikt op lang lopende uurwerken. De vier op de wijzerplaat is bij 'roman striking' ook aangegeven met IV, in plaats van het veel gebruikte III.

Toen Lord Harris werd gevraagd waarom hij toch zoveel uurwerken verzamelde, schijnt hij gezegd te hebben: "I like

to see the wheels go round".

De lunch in George Inn in Newnham met beef, yorkshire pudding en dikke groene erwten, overgoten met een 'pint of bitter' maakte de Engelse sfeer meer dan compleet.

Bonhams/Collectie Taylor

Maandag 13 februari startte met een bezoek aan veilinghuis Bonhams in New Bond Street. We werden verwelkomd door de bekende verzamelaar Dr. John Taylor (fig. 10), die een aantal klokken naar Londen had laten overkomen. Deze klokkenliefhebber, rijk geworden in de industrie van thermostaten en elektrisch gestuurde kleppen, heeft geschiedenis gemaakt met de 'Corpus Clock' die hij heeft geschonken aan zijn voormalige Cambridge College 'Corpus Christi'. Een uurwerk (met een diameter van 1 meter) buiten aan de gevel, met een 'grasshopper escapement' in de vorm van een tijdtend monster "the chronophage") Het is de moeite waard om het filmpje te bekijken op you-tube, onder 'Corpus clock' of onder 'Chronophage'.

Bonhams toonde een aantal klokken die waren ingebracht voor de veiling. Daarnaast was er een aantal klokken uit de

Figuur 11 – Een vroege Fromanteel, een van de bijzondere Engelse klokken die Dr. Taylor speciaal voor de Nederlandse gasten in de toonzaal van Bonhams had laten opstellen.

unieke persoonlijke verzameling van Taylor. Van de laatste werden de kappen afgenomen, om de mechanieken te kunnen bekijken (fig. 11). Alle klassiekers uit de gouden tijd waren aanwezig: Fromanteel, Earnshaw, etc. Bijzonder fraai was een messing tafelklok van Fromanteel (1650), in de vorm van een kubus (fig 12).

Melenhorst Antiek

Rijksstraatweg 167
7391 ML Twello
Tel 0571-273951

Zie onze uitgebreide website:
www.melenhorst-antiek.nl

*Friese kortstaart
met Amsterdams gecontourneerde kap
Datering: ca. 1780*

Figuur 12 – Kubusvormige tafelklok van Fromanteel, 1650. Grand sonnerie. Elk kwartier wordt het laatste uur geslagen op de ene bel, plus het aantal kwartieren dat verlopen is op de andere bel. Werk geeft daarom 624 belslagen per 24 uur. Daarnaast bevat het een repeteerwerk: met een druk op de knop kan men de laatst geslagen aanduiding laten herhalen. Spillegang met balanswiel (Bonhams)

Guildhall

Na Bonhams naar de Guild Hall, de zetel van de Worshipful Company of Clockmakers. De company is opgericht in 1631, in gildestijl, met meesters en leerlingen. Ze bewaakte de kwaliteit van verkochte uurwerken en beschermde het beroep en de beroepsgroep. De schatkist van de company heeft vier sloten. De ‘Master’ en de drie ‘Wardens’ hadden ieder een sleutel. De schatkist kon alleen maar open als alle vier tegelijk aanwezig waren. Over vertrouwen gesproken! Alle beroemde namen zijn ook hier weer vertegenwoordigd. De Harrison 5 is ook te zien. Ook James Harrison, de broer van John blijkt een verdienstelijk klokkenmaker geweest te zijn. Een pronkstuk is de deckwatch van John Arnold (1790) (fig 13). Bij het navigeren moest op het dek van het schip, de stand van de zon worden opgemeten met een sextant. Op

het moment van de meting moest ook de exacte tijd vastgelegd worden. De scheepschronometer mocht de kapiteins-hut niet verlaten. Daarom werd de deckwatch (een horloge in een houten kistje) mee naar boven/buiten genomen, nadat deze met de scheepschronometer was gesynchroniseerd.

Doodshoofd

Het horloge in de vorm van een doodshoofd, dat Mary Queen of Scotts, vlak voor haar onthoofding aan haar hofdame zou hebben gegeven is een 18 eeuwse vervalsing. Niettemin een fraai uurwerk. Het polshorloge dat sir Edmund Hillary heeft gedragen bij zijn beklimming van de Mount Everest, een Smith Deluxe, is ook te bewonderen. Toen men Sir Edmund bij terugkeer vroeg waarom hij toch zo nodig deze berg moest beklimmen, was de uiterst Britse rechtvaardig-

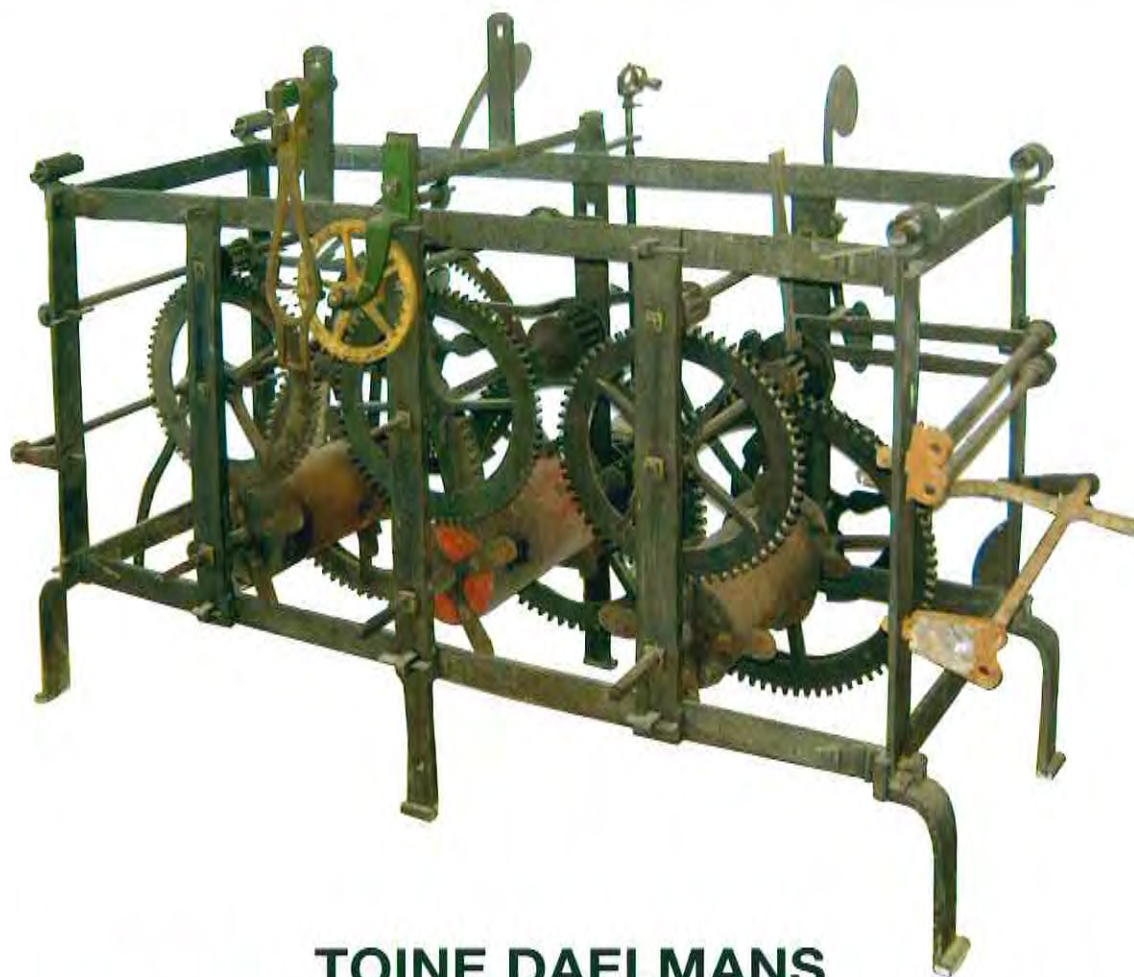
Figuur 13 – Deck Watch van John Arnold en Son. 1790. Werd meegenomen aan dek van een schip, om de exacte tijd van het ‘zonnetje schieten’ vast te leggen. Een aardrotatie van 360 graden duurt bijna 24 uur. Een uur tijdsverschil met London betekent dus dat men 15 lengtegraden van die stad verwijderd was. De essentie van dit soort navigatie is dus het meenemen van een uurwerk wat de Londonse tijd nauwkeurig vasthoudt. (Guild Hall)

ging: “Just because it is there”.

Het bezoek van de Nederlandse groep uurwerkliefhebbers heeft op de Britten kennelijk alarmerend gewerkt. Bij het bezoek aan Belmont House ging plotse-ling het alarm af, en was ook niet stil te krijgen in de twee uur dat wij daar waren. In het Grosvenor Hotel ging op één nacht, twee maal het brandalarm af. Het gevolg was een gezellige, maar koude reünie op straat in alle vormen van nachtkleding. Een wetenschappelijk lid van de groep wilde een hypothese testen, dat de inverse van een Nederlands spreekwoord eveneens geldig is. Bij het eerste brandalarm stak hij de neus buiten de kamerdeur en snuffelde of hij iets kon ruiken. Na dit n=1 experiment achtte hij bewezen dat ook geldt: “als er geen rook is, is er geen vuur”, en vervolgde zijn slaap. De hypothese moet echter ten stelligste verworpen worden; er was wel degelijk een brandje bij het eerste alarm.

Dank past aan Rob Memel, de organisator van deze schitterende en perfect georganiseerde reis. Het zal niet meevallen deze excursie te evenaren.

(Foto's 1, 2, 3, 6, 7, 12 en 13 Hans Folgering; foto's 8 en 9 door de auteur overgenomen uit de brochure van Belmont House; foto's 4, 5, 10 en 11 Stanny Glasius)

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Toine Daelmans
Wevestraat 30
5708 Helmond (Stiphout)
Telefoon: 0492-545577
email: info@daelmans.com

Ralf van Veghel
Stipdonk 16
5715 PC Lierop

**Reparatie, revisie, verkoop
en levering van luidklokken
en torenuurwerk-installaties**

Hollandse horloges van 1580-1790 (Cees Peeters)

Een primeur. Het allereerste horlogeboek ever over Nederlandse horloges en hun makers. Eerder waren er in 1935 en 1973 in Nederland uitgaven over het horloge. Elzas in 1935 en Spierdijk in 1973. Zij waren de schrijverspioniers in ons land over het zakhorloge in zijn algemeenheid. Cees Peeters beperkt zich nu tot Nederland.

 Johan Selders

Handgemaakte meesterstukken uit de Gouden Eeuw en onze rijke 18e. De virtuositeit van de uurwerkmakers leidde tot de verzameldrift van Peeters. Hij bleef op koers door zich te beperken tot het Nederlandse horloge. Hij blijft dit koppig het Hollands horloge noemen, omdat het even eigen aan ons land is als de Hollandse Nieuwe. De verzamelkater van het oneindige bleef uit door zijn beperking. Het lukrake in banen leiden.

Elke nieuwe uitgave betekent vooruitgang. In dit eigentijds handboek wisselen woord en beeld elkaar kleurrijk af. Mini wordt maxi. Horloges worden paginagroot opgeblazen. En komen als een defilé voorbij. Een aangrijpende variëteit van 160 horloges door 98 makers van 1580 tot 1790. De geslaagde macro-elementen geven waauw-effecten. Horloges worden sprankelend als indringende schilderijen in emaille gepresenteerd. Soms met een fijne toon zoet en zacht getint impressionistisch. Soms met een harde toon contra-

strijk expressionistisch. Of gewoon zwart-wit. Als het zilver van het horloge alle zilvergrijze nuances van zijn leeftijd toont. Van diepzwart in de inkervingen van de graveerbeitel tot spierwit op de hoogglansvlakken. De lezer wordt meegesleept terug de tijd in. Het horloge was veel meer dan een tijdaanwijzer. Kleurrijke tafereelen op binnen- en buitenkast vertellen hele verhalen. Mythologisch, klassiek of bijbels. Kunstenaars als de gebrs. Huaud waren de Rembrandts in emaille van de 17e eeuw. Cochin, Mauris, Moser hadden als repoussé kastenmakers in goud en zilver de status van huidige popsterren. Zowel artistiek als financieel.

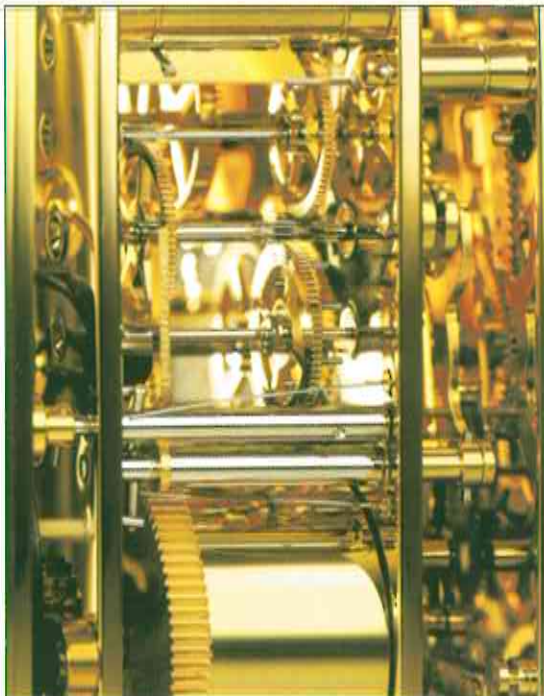
Openklappende horloges liggen als oesters op papier. Het virtueuze binnenwerk geeft inzicht op de organen van het horloge. Het ajourwerk in wekkertrommels, de verfijning van de radervertanding, de complexe pilaarverbindingen tus-

sen boven- en onderplatinen, kloven en sierstukken ajour uitgevoerd als meubilaair op de bovenplatine. Het warme goud van de vuurverguldung straalt rijkdom uit. De verfijnde afwerking artisticeit. Signatures door meestergraveurs uitgevoerd. Handschriften uit vervlogen tijden als studiemateriaal. Geniale uitvindingen passeren de revue. Met de tijd in de hand kon je met sourdine-inrichtingen de tijd voelen. Maar er waren meer nouveautés.

Topstukken

Liefst 14 dag- en nachthorloges heeft Peeters bij elkaar gescharreld. Ieder een topstuk op zich. Zon of maan geven de uren aan en een aparte geblauwdstalen wijzer de minuten. Fromanteel, Hasius, Knip,

A. GAEMERS CHRONOMETRIE
Exclusieve uurwerktechnieken
sinds 1877

Specialist in het
taxeren, leveren, repareren en restaureren
van antieke en historische uurwerken.

Tevens een groot assortiment historische
uurwerken en onderdelen van de bekende
Zwitserse horlogemerken voorradig.

Bezoek onze website www.gaemers.nl
voor meer informatie.

Bij koninklijke beschikking
hofleverancier

openingstijden atelier donderdag en vrijdag van 12.00 tot 17.00 uur

Den Burghstraat 34

2275 TN Voorburg

telefoon: 070 3463868 fax: 070 3637982

e-mail: chronometrie@gaemers.nl

gecertificeerd register
taxateur

Gude Antieke Klokken

Dutch wall/table clock Den Haag type verge escapement striking
quarters and hours

J.J. van Leeuwarden (1648-1689) Haarlem Amsterdam. Famous
watchmaker, who lived in Haarlem at de grote markt in "Gilded Box",
which house was inhabited by Laurens Jansz Coster. In 1668 enrolled
at St. Luke's Guild. In 1683 he settled in Amsterdam on the Singel.
He made watches without cord or chain, and this was ahead of its time.
The Frenchman Monconys Balthazar, who visited Leeuwarden in
Haarlem, wrote about him JJ Leeuwarden, although Baptist, is the
gentlest, wisest and courteous man I know.

Period: ca 1680

Sizes: H 36 cm, B 25 cm D 13 cm

Price: Price on request

Signature: Johannes van Leeuwarden

Gude Antique Clocks

Overtoom 150

1054 HP Amsterdam

The Netherlands

+31(0)20 6129742

lars@gude.nl

www.gudeantiqueclocks.com

e.a. waren de makers. Het moeten populaire speeltjes zijn geweest. Net als de horloges met wandeling hours. Horloges met een halfcirkelvormige opening waaronder een vuurvergulde schijf draait. In twee ronde vensters verschijnen beurtelings de uurnummers. De stand van het zichtbare venster met het uurnummer geeft dan met een kleine indicator de minuten en de kwartieren aan. Fromanteel, van der Spigt en Broeckhuysen als makers. Prachtig. Uren die minuten aangeven!

Het zes-uren horloge. Dit spilleganghorloge met champlévé wijzerplaat heeft de Romeinse cijfers I t/m VI. En hieroverheen gegraveerd de Arabische cijfers 7 t/m 12. Voor dag en nacht. Het horloge heeft één wijzer die iedere zes uur ronddraait. Tussen alle uren zit een 60 minuten verdeling. Ieder kwartier is weer verdeeld in vijf delen. Elk vakje stelt dus drie minuten voor. De uurwijzer geeft dus gelijktijdig in zijn rondgang uren en minuten aan. Met een nauwkeurigheid van drie minuten!

Het horloge met equatie van Van den Brink. Zonnewijzers werden gebruikt om horloges bij te stellen. Maar hier heeft het horloge zelf een mechanisch equatiesysteem om het horloge op tijd te zetten. Locale zonnetijd kan namelijk tot 16

minuten verschil opleveren met de reële zonnetijd. Met den middelbaren tijd hebben we hier vanaf 1909 gelukkig geen last meer van.

Het kapiteinshorloge van Ruel. Met vier vensters. Eentje voor de maanstand en de hoogwaterstand van Rotterdam. Twee voor de Juliaanse en Gregoriaanse kalender. Pas in 1582 werd de laatste hier ingevoerd. De traditionele Engelsen voerden deze pas in 1752 in. Het horloge is van 1740. Het kalenderverschil was dus van het grootste belang voor de handel met

Engeland.

Peeters wist als leraar wiskundige kennis over te brengen op een jeugdige publiek. Als architect van beroep had hij oog voor

verhoudingen en schoonheid in de kunst. Respect voor handwerk door de eeuwen heen. Van romaanse kerken tot de modernste stationsgebouwen. Als schrijver combineert hij deze vaardigheden. De pracht van zakhorloges aan volgende generaties doorgeven.

Natuurlijk kun je dit nooit in je eentje realiseren. Om deze hoogwaardige collectie horloges in een boek bijeen te brengen moet je bij musea en collega-verzamelaars zijn. In het Rijksmuseum in Amsterdam archiveerde hij de aanwezige zakhorloges. Grotendeels uit de collectie Elzas. Hij

nam horloges op uit de collectie van het Zilvermuseum Schoonhoven. Precieze beschrijvingen uit drie eeuwen horlogerie. Al deze expertise moest wel leiden tot de apotheose van zijn eigen kennis. De droom van elke verzamelaar. De realisatie van een boek over zijn eigen collectie.

Passie

Vrijblijvendheid slaat om in gepassioneerde bezetenheid. Het boek moest er komen. Op zijn manier. 328 pagina's dik met biografieën van Nederlandse makers en een summary in het Engels. Hij zocht Hollandse horloges in het Historisches Museum in Basel. Aanvullende topstukken vond hij in de catacomben van het British Museum in Londen en op zolder van het Louvre in Parijs. In de top van de top, het Patek Philippe Museum in Genève. Drie jaar lang schaven aan een vrijblijvend project. Het niveau verhogen van foto's en tekst. Het niveau verhogen door specifieke toppers toe te blijven voegen van collectioneers uit zijn omgeving. En het ligt er. Een 40-jarige studie van een bevolgene. Een hommage aan al die bekende en onbekende horlogemakers uit de jaren 1580-1790. Een boek waar de kwaliteit van de pagina's afspettert. Een naslagwerk als kijkboek. Kleurrijk in zwart-witte bevoordingen. Naast La Montre Française, La Montre Suisse, The English Watch nu dan de Nederlandse tegenhanger. Het Hollands Horloge.

Bij de presentatie van het boek weet Peeters tijd en ruimte driedimensionaal te presenteren. Een expositie van een selectie uit zijn boek zal van 21 april tot eind september 2012 te bewonderen zijn in het Zilvermuseum te Schoonhoven. TIJD IN DE HAND. Ook hier weet Peeters zijn lezerspubliek weer te betoveren. De platte vlakken van zijn boek om te zetten in een architecturale 3D-beleving.

Het Hollands Horloge € 115. ISBN nummer 978-90-74083-03-4. Verkrijgbaar via MNU Zaandam en tijdens en na de tentoonstelling TIJD IN DE HAND Zilvermuseum Schoonhoven. Ook bij de reguliere boekhandel.

Een uurwerkmakers Noordlimburgse

Over de opleiding en de achtergrond van uurwerkmakers in de zuidelijke Nederlanden, eind 18e - begin 19e eeuw, is weinig bekend. Spaarzaam is de informatie die hierover tot nu toe werd gepubliceerd. In het kader van onze studie naar Middenlimburgse- en Noordlimburgse uurwerkmakers en hun producten, kwamen we in contact met nazaten van Christiaan Jozef van Boom. Deze was werkzaam in het begin van de 19e eeuw in Venlo, een provinciestad die rond 1850 ruim zeventuizend inwoners telde. Zeer verheugend was de mogelijkheid die we kregen om een notitieboekje van hem in te zien met talrijke wetenswaardigheden die hij tijdens zijn studiereizen noteerde.

✍️ Walther Brouns en Henri Smeets

Familie Van Boom
Het is Petrus van Boom, geboren te Eindhoven op 30 mei 1737 die kan worden gezien als de vader van de eerste uurwerkmaker uit deze familie. Peter huwde in 1773 (Eindhoven/Waelre) met Elisabeth Royaers en kort daarna vestigt het echtpaar zich in Roermond. Hier worden tussen 1774 en 1781 vijf kinderen geboren waaronder de latere uurwerkmaker Christiaan Josephus van Boom, gedoopt 4 maart 1774. In 1787 verhuisde het gezin naar Venlo waar Petrus op 16 mei 1807 is overleden.

Ongeveer een jaar later op 20 mei 1808 huwt zoon Christiaan in Blerick (gemeente Maasbree) met Cornelia Elisabeth Keuller, geboren in Venlo op 20 september 1773 en overleden op 24 augustus 1814. Na haar vroegtijdig overlijden huwde hij voor de tweede keer (op 7 november 1817) en wel met Maria Cornelia Wassenbergh, gedoopt 29 december 1780 en overleden op 1 januari 1858 te Venlo. Christiaan (foto 1) kreeg in twee huwelijken, negen kinderen waarvan Joseph Franciscus het vak van uurwerkmaker, -hersteller en -verkoper zou voortzetten. Joseph Franciscus is geboren op 20 juli 1806.

Foto 1 – Portret in pastel van C.J. van Boom, volgens opschrift gemaakt in 1796 te Zürich

Lakenkoopman

Opmerkelijk is dat vader Petrus van Boom in 1778 het poorterschap van de stad Venlo koopt maar dat hij op dat moment in Roermond blijft wonen. Henricus Josephus, de jongste van zijn kinderen wordt namelijk nog in 1781 te Roermond geboren. Petrus is van beroep lakenkoopman. Kennelijk was hij in goeden doen want hij kon het zich veroorloven om zoon Christiaan op verre reizen te sturen om

zich te bekwamen in een toekomstig beroep. En dat die het niet dicht bij huis zocht, blijkt uit de plaatsen waar hij naar toe trok. In Zürich studeerde Christiaan werktuigbouwkunde en in Dresden en Hannover oriënteerde hij zich in het uurwerkmakersvak. Nazaten van Christiaan hebben een staand horloge in bezit, met aan de binnenzijde van kast een briefje waarop staat vermeld dat de leerreis van Christiaan naar Dresden heeft geduurd van begin februari 1799 tot 5 juni 1801. Teruggekeerd van die reis vestigde Christiaan zich in Venlo als horloge- en

Foto 2 – Woonhuis C.J. van Boom waarin tevens winkel en werkplaats

klokkenmaker in de Lomstraat. In 1830 woont hij in Hoogstraat 172. In het bevolkingsregister van 1830 lezen we als beroep horloger-winkelier. Verder dat het huishouden van C.J. van Boom tien personen telde waaronder zijn zoon Joseph Franciscus van Boom. Het beroep van Joseph wordt omschreven als horlogemaker. Nadien verhuist Christiaan en zijn gezien naar de Gasthuisstraat. (foto 2)

familie uit het Land

Opleiding

In Dresden is Christiaan opgeleid door een uitzonderlijk vakman. Dit was Johann Heinrich Seyffert (1751-1818) die destijds al grote bekendheid genoot als bouwer van precisie uurwerken en chronometers. In 1801 werd hij opvolger van Johannes Gottfried Köhler als directeur van de "Mathematisch-Physikalische Salon" in Dresden. Hij werkte voor het Hof in Saksen en vervaardigde voor Alexander von Humboldt een speciale chronometer voor observatiedoeleinden. Naast speciale zakchronometers (zakhorloges) heeft hij naam gemaakt als bouwer van uitmuntende scheepschronometers voor de marine en als bouwer van precisie uurwerken met slinger.⁽²⁾

Waarlijk niet de eerste de beste waar Christiaan zijn vak heeft geleerd. Hendrik Jozef, de jongste broer van Christiaan, is eveneens uurwerkmaker geweest. Dit blijkt uit de huwelijksakte, opgemaakt bij gelegenheid van het tweede huwelijk van Christiaan. Hierin lezen we dat de geruige Hendrik van Boom broer van de bruidegom, 35 jaar oud en "horloger" van beroep is. Er zijn aanwijzingen dat hij veel vakkennis van zijn broer heeft overgenomen.

"Over eenige weetenschappen"

In de nalatenschap van Christiaan van Boom bevindt zich een boekje met een

Foto 3

schat aan gegevens. Het draagt als opschrift "Over eenige weetenschappen die ik in den vremde bemerkte habe als volgt C.J.van Boom Hannover den 3 febr. 1799". (foto 3)

Het boekje geeft ons een blik in de keuken van een "horloger" die in den vreemde zijn ogen en oren goed de kost gaf. We lezen hierin talrijke aanwijzingen, hoe allerlei zaken te vervaardigen en toe te passen, hoe bepaalde berekeningen uit te voeren en verder talrijke aandachtspunten die hem als uurwerkmaker goed van pas zouden kunnen komen.

Uit 'den vremde'

Hoe te emailleren, gewone en goudvernis te maken, koper en tin te verzilveren en vergulden, ijzer, staal en glas te verzilveren of vergulden, hoe een voorwerp vuur te vergulden, barnsteen week maken, glas buigen, het gieten van tin in houten vormen, het maken van vuur dat in het water brandt, koper gieten, spiritus vernis te destilleren, tin as te maken, copaal oplossen, boensel en zwarte en rode inkt te maken, verheven letters in goud en zilver zetten, tekst schrijven die men in de nacht kan lezen, de proportie van een lepelspil in een zakhorloge, het maken van een rondsel, formules om de maandstand te berekenen, kortom teveel om op te noemen.

Niet alles van het genoteerde heeft direct betrekking op de werkzaamheden van een horloger maar dat doet geen afbreuk aan het beeld dat we ons kunnen vormen van het brede scala van wetenswaardigheden die Christiaan uit "den vremde" mee naar huis nam.

Hier volgt een voorbeeld uit dit boekje waarin Van Boom beschrijft hoe een groot rondsel kan worden gemaakt. (foto 4)

Foto 4

Afschrift van de handgeschreven tekst

Ronsel grote

Zoo als die zijn moeten om eenen Goeden ingreep in 't rad te maken

- 6 ter ronsel over 3 tanden in den grond
- 7 ter ronsel over 3 tanden en $\frac{1}{2}$ in snit in grond
- 8 ter ronsel over 3 tanden in den insnit in grond
- 9 ter ronsel over 3 $\frac{1}{2}$ tand boven
- 10 ter ronsel over 4 tanden boven
- 12 ter ronsel over 5 tanden en eenen $\frac{1}{2}$ insnit boven
- 15 ter ronsel over 5 tanden en eenen insnit boven
- 16 ter ronsel over 6 tanden boven
- 18 ter ronsel over 6 tanden insnit in den grond

Wanneer men grotere ronsels nodig heeft Als het rad het ronsel drijft neemt men een streep papier legt het over 2 tanden meer als het rad tanden hebben moet Dat streepje moet als dan rond om het ronsel of schijf passen al voor de tanden ingesnedden zijn. Bijvoorbeeld voor een ronsel van 28 tanden moet men over 30 tanden over het rad Altoos over 2 tanden meer het ronsel hebben moet Maar als het ronsel het rad zal drijven neemt men over 3 tanden meer En wanneer het ronsel door een kroonrad gedreven zal worden neemt men maar eenen tand meer als het ronsel tanden hebben moet

**ANTIEKE KLOKKEN
RESTAURATIE & VERKOOP**

Nieuwstraat 15
4331 JK Middelburg
tel: 0118 633425
e-mail: albertdegoeij@hotmail.com

UURWERKMAKERIJ ALBERT DE GOEIJ

Peter Zwaanenburg

Antiquair & Uurwerkmaker

Capucine, ca. 1795,
centraal datum

Groenmarkt 36
3311BE Dordrecht
tel. 078 6141537

www.peterzwaanenburg.nl

Openingstijden:
dinsdag t/m zaterdag
12.00 tot 17.30

Capucine, ca. 1825,
palissander met buxus

Schat aan gegevens

Christiaan van Boom legt met bovenstaande uit, aan welke voorwaarden een rondsel moet voldoen.

Het aantal tanden op het rondsel dient een bepaald minimum te zijn om een juiste ingrijping en afwikkeling over de tanden te kunnen garanderen.

Wanneer men grotere rondsels toe wil passen en het rad het rondsel aandrijft, neemt men een strookje papier en legt dit over twee tanden meer dan het rad heeft. Het strookje moet passen rond de buitenomtrek van het te maken rondsel, vóórdat de tanden zijn aangebracht.

Bijvoorbeeld voor een rondsel van 28 tanden legt men het strookje over $28+2=30$ tanden van het rad.

Minimaal twee tanden (steken) meer dan het rad moet hebben.

Indien het rondsel het rad drijft neemt men drie tanden meer.

Wanneer een kroonrad het rondsel drijft neemt men één tandafstand meer.

De in dit boekje genoteerde kennis maakte dat Van Boom in zijn tijd en in zijn omgeving over een grote schat aan gegevens beschikte.

In het door ons uit te geven boek over uurwerkmakers in Midden- en Noord-Limburg zullen we hier nader op ingaan.

Gereedschappen

Tussen de door Christiaan nagelaten gereedschappen bevindt zich een snij ijzer.

Dit snij ijzer is voorzien van de initialen van Christiaan van Boom.

Een dergelijk gereedschap wordt gebruikt om draad te snijden op een bout. (foto's 5 en 6)

Foto 5 – Het in de tekst beschreven snij ijzer

Het voorliggende ijzer is instelbaar, afhankelijk van de diameter van de bout waarop de draad gesneden dient te worden.

Tegenwoordig zijn dergelijke snij ijzers niet meer in gebruik. Na de normering van schroefdraad was deze verstelbaarheid niet meer nodig en kon men in de handel, de boutjes in iederé gewenste diameter, draad en spoed kopen.

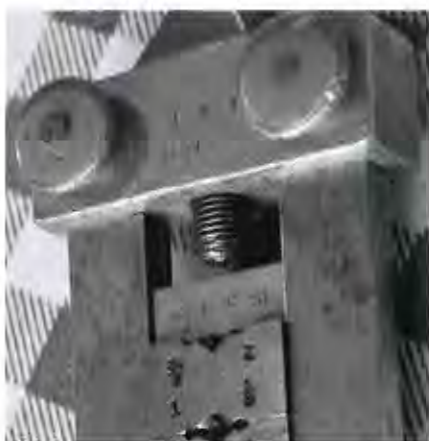

Foto 6 – Deze uitvergroting toont twee keer de initialen CIVB met het jaartal 1801

Vandaar dat het voor een restaurateur van oude uurwerken moeilijk wordt als hij van een bout met niet-uniforme draad, een stuk moet bijmaken met dezelfde draad. Bij gebruik van het snij ijzer zoals gebruikt door Van Boom, heeft men altijd dezelfde spoed, dat wil zeggen een vast aantal gangen per gegeven lengte. Verder kan men door de snijblokjes om te draaien een andere draad kiezen.

Vraagstelling

Christiaan van Boom had ontegenzeggelijk een surplus aan kennis die hem als

bouwer van uurwerken ten opzichte van zijn concurrenten van groot voordeel had kunnen zijn. De vraag is echter of hij zoveel uurwerken zelf heeft gebouwd. Er zijn immers bijzonder weinig uurwerken bekend die de signatuur dragen van Christiaan Joseph van Boom uit Venlo. Het tegendeel zou je mogen verwachten als we bedenken dat de periode waarin Christiaan leefde en werkte, tot ver in de 19e eeuw doorliep.

Juist daarin ligt waarschijnlijk het antwoord besloten. In de eerste helft van de 19e eeuw zorgden verder gaande internationalisering en concurrentie van goedkopere "import" uurwerken ervoor dat de vraag naar uurwerken die in de eigen Midden- en Noord-Limburgse regio door plaatselijke ambachtslieden werden gebouwd, drastisch terugliep. Voor Christiaan was er in zijn tijd geen markt meer waarvoor hij zelf kon produceren.

In zijn persoon zien we als het ware hoe "de" uurwerkbouwer in korte tijd veranderde tot koopman en uurwerkhertel. (foto 7)

Tot koopman omdat we er vanuit gaan dat hij zijn uurwerken niet meer zelf maakte maar van elders betrok. Hij had een wijd vertakt netwerk opgebouwd

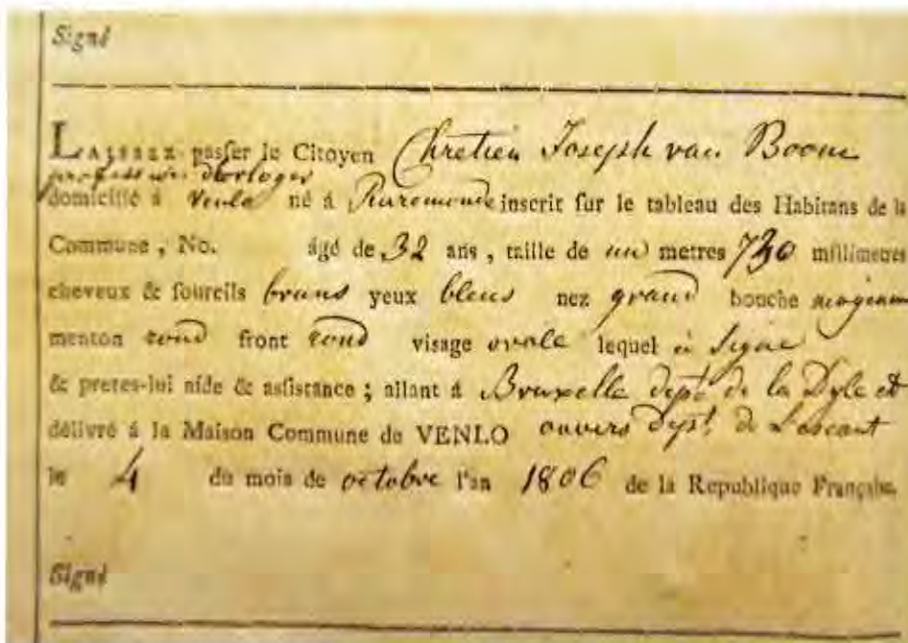

Foto 7 – "Laat de burger Chretien Joseph van Boom, beroep klokkenmaker, wonend in Venlo, geboren in Roermond ingeschreven als inwoner van de gemeente, No., oud 32 jaar, groot een meter 730 millimeter, baar en wenkbrouwen bruin, ogen blauw, neus groot, mond gemiddeld, kin rond, voorhoofd rond, gezicht ovaal, zoals beschreven, en verleen hem hulp en ondersteuning; gaande naar Brussel dept. (departement) van de Dyle en Antwerpen dept. van de Schelde, afgegeven op het gemeentehuis van Venlo de 4e van de maand oktober 1806 van de Franse Republiek Getekend"

tijdens zijn buitenlandse studie en ook nadat hij zich als horloger in Venlo had gevestigd, ondernam hij reizen in den vreemde.

Diverse keren is hij bijvoorbeeld naar Brussel en Antwerpen geweest zoals blijkt uit het register van verstrekte paspoorten in het gemeentearchief Venlo. Christiaan is ongetwijfeld goed op de hoogte geweest van wat er aan kwaliteitsuurwerken in de handel te koop was. En dat tegen prijzen waar hij ze zelf niet voor kon bouwen.

Enkele uurwerken

Het eerste staand horloge dat we van hem kennen bevindt zich in particulier bezit. Helaas kon dit vooralsnog niet worden gefotografeerd en beschreven. Het is een staand horloge en een typisch voorbeeld van een huisuurwerk, gemaakt in de 18e eeuwse Luiks-Limburgse traditie.

Dat wil zeggen een staand horloge in een houten kast. Het uurwerk is voorzien van een getoogde, messing plaat waarop een tinnen cijferring, tinnen sierornamenten, en een tinnen signatuurplaatje met C.J. van Boom, horloger à Venlo. Mooi graveerwerk in het hart van de plaat en fraai uitgezaagde, geciseleerde wijzers zorgen voor extra cachet. Naar men ons heeft verteld, bevindt het uurwerk zich niet tussen platines maar tussen vier ijzeren hoekstijlen, met een ijzeren boven- en onderplaat. Geheel in lijn met de genoemde traditie.

Op grond daarvan gaan we er vanuit dat Christiaan in dit uurwerk meer van zijn eigen kennis en vaardigheid heeft gelegd, dan bij uurwerken uit latere periodes.

Engelse eigenschappen

Het staand uurwerk, toegeschreven aan Christiaan en afgebeeld in deze publicatie, toont een uurwerk tussen platines met onmiskenbaar Engelse eigenschappen. Een ander in dit artikel afgebeeld uurwerk, een zogenaamd reisklokje, draagt weliswaar de signatuur van Christiaan Joseph van Boom maar is ontegenzeggelijk van een model dat kenmerkend is voor Frans/Zwitserse herkomst.⁽³⁾ (foto 8)

Aanwijzingen op grond waarvan we vermoeden dat Christiaan eerder gezien kan worden als uurwerk verkoper en hersteller, dan als bouwer.

Het lijkt dan ook geen toeval dat hij in de meeste archiefstukken wordt

Foto 8 – Dit reisklokje bevindt zich op kasteel Sypsteyn

Foto 9 – Aanzicht van het stadhuis van Venlo in de Franse tijd, dus van voor de verbouwing uit 1880 (eigenaar: gemeente Venlo)

foto 10. De officiële akte waarmee Christiaan van Boom de opdracht kreeg het stadsuurwerk te herstellen. Het zegel links geeft weer aan dat we in Belgische tijd zitten: Timbre de dimension 30 centimes. (G.A.V. 640)

omschreven als horloger en koopman. Overigens, ook het woord horloger geeft geen antwoord op de vraag of Christiaan handelaar-reparateur was of daadwerkelijk bouwer van uurwerken. Met het woord horloger kun je immers alle kanten op. Om dit met een omgekeerd voorbeeld te illustreren: in de volksmond wordt tot in onze tijd een horloger in de betekenis van reparateur van horloges nog steeds “klokkenmaker” genoemd. Samenvattend houden we het erop dat Christiaan van Boom in het leven van alle dag uurwerken repareerde en in voorkomende gevallen verkocht hij van elders betrokken kwaliteitsuurwerken, voorzien van zijn signatuur.

Herstel Stadsuurwerk

Dat de kundigheid van Christiaan Van Boom in Venlo algemeen werd gekend en erkend blijkt onder meer hieruit dat hem in 1836 werd toevertrouwd het stadsuurwerk te repareren. (foto 9)

Uit de overeenkomst blijkt dat de beide slagwerken van de hele en halve uren niet goed functioneerden. De gaten voor de tappen dienden met koper te zijn uitgevoerd. Verder moesten ze zuiver rond en gelijk worden gemaakt.

Tot de opdracht behoorde ook dat er van het gaande werk drie nieuwe raden werden gemaakt en wel van koper “dezelve den tegenovergestelden weg als zij thans staan, te weten van oosten naar westen te plaatsen en zoodanig te rigten, dat dat werk door een ronsel naar de kant van het huis van het huis van Tillemans wordt opgewonden”. Opmerkelijk is de passage waarin wordt opgemerkt dat het echappement gemaakt dient te worden à la Lepaute.

Jean André Lepaute

Jean André Lepaute (1720-1789) Frans klokkenmaker, werkte onder meer aan het hof van de Franse koning en staat bekend als de uitvinder van de Virgule

foto 11. Uurwerkmakergereedschap nagelaten door C.J. van Boom. We zien een hamer, een passer, een schuifmaat en een micrometer.

foto 12. Familiefoto Van Boom. Volgens overlevering in de familie zijn hierop afgebeeld: rechts (zittend) Christiaan Joseph van Boom en naast hem zijn echtgenote Maria Cornelia Wassenbergh. Met sigaar onbekend, zoon Eduard Jozef Hubert van Boom, RK priester te Kerkrade en onbekende dochter

echappement (de evolutie van de cilinder echappement). We nemen aan dat deze innovatie van het Venlose stadsuurwerk heeft plaatsgevonden op voorstel van Christiaan van Boom die natuurlijk op de hoogte was van dit soort ontwikkelingen.

Met bovenstaande klus was Christiaan overigens nog niet klaar. Er waren nog meer werkzaamheden te verrichten. Daartoe hoorde bijvoorbeeld de slinger. In de aanbesteding lezen we hierover: “De slinger moet boven en een gehard stalen mes hangen; de stand van oud regttradig dennenhout en de knoop van twee holle ijzeren platen vol lood gegoten, twintig à vijftientwintig kilo grammen zwaar gemaakt worden. De vork (fourcette) die denselven in beweging houdt moet van eene schroef voorzien zijn om het echappement zuiver te kunnen stellen. (foto 10)

Boete

De schroef ter opdraying van den bol dezès slingers in sijnen draad te maken om de klok zuiver te kunnen reguleren”. De tijd die Christiaan van Boom werd toebedeeld waarin hij het stadsuurwerk diende te hebben “uitgenomen en wederom ingeplaatst en aan den gang, zal zijn niet langer (zijn) dan twee maanden”. Op overschrijding stond per dag een boete van vijf franken die gekort zou worden op de prijs van opdrachtbevestiging.⁽⁴⁾

Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat dit laatste heeft plaats gehad. Uit bovenstaande kan worden geconcludeerd dat Christiaan van Boom op uurwerkgebied van alle markten thuis was.

Sociale status

Christiaan is twee keer gehuwd. Beide keren met een dochter uit een Venlose familie die ook tijdgenoten als uurwerkmaker heeft voortgebracht.

foto 13. Het woonhuis van Joseph Franciscus van Boom aan de Vleesstraat te Venlo

De onderlinge relaties tussen de uurwerkmakers in Venlo schijnen goed te zijn geweest. Illustratief is dat Joseph Jacob Keuller, broer van Christiaans overleden eerste echtgenote, als getuige optreedt bij diens tweede huwelijk. Sallant detail is wellicht dat twee getuigen van dit huwelijk, Joseph Jacob Keuller en Jan Frans van Wassenbergh, niet alleen zwagers van Christiaan waren maar tevens collega "horlogers".

Kapitaalkrachtig?

Uit de verre reizen die Christiaan maakte en uit de bijzondere leerschool die hij heeft genoten, zou men kunnen afleiden dat hij in zijn tijd tot de kapitaalkrachtigste kringen van Venlo heeft behoord.

Er zijn aanwijzingen die mogelijk aanleiding geven dit te betwijfelen.

In de memorie van nalatenschap, opgemaakt na het overlijden van Christiaan te Venlo op 8 mei 1859 krijgen we een

beeld van diens bezittingen.

Het betreft voornamelijk enkele percelen grond van mindere kwaliteit (moeras en heide) en een huis met erf en onderhorigheden in de Gasthuisstraat.

Opvallend is dat in de memorie van nalatenschap van Christiaan met geen woord gerept wordt van een winkel of werkplaats, gezwijge van een inventaris van gereedschappen. Dat de werkplaats met gereedschappen op dat moment al verkocht zou zijn strookt niet met nala-

Beschrijving van een staand horloge toegeschreven aan Christiaan Jozef van Boom

De kast:

Stijl van de kast

Staat iets op de kast: signatuur of afbeelding

Hoogte x Breedte x Diepte van de kast in cm's

Materiaal van de kast

Verdere bijzonderheden van de kast

Het uurwerk: (zie foto en detailopnames)

Signatuur: niet gesigneerd

Jaartal:

De afmetingen in cm's van de stelling H x B x D =

Materiaal van de stelling

Materiaal van de wijzerplaat

is de wijzerplaat gegraveerd

Materiaal van het naamplaatje

Materiaal van de cijferring

Materiaal van de wijzers en zijn deze gegraveerd

Materiaal van de tandraden

Materiaal van de hoekversiering

Gangwerk met anker/spillegang/pennegang

Ligt het anker boven of onder de bovenplaat

Gewicht(-en) hangen aan één/twee koorden/ketting

Gangduur na één opwinding

Slagwerk hele, halve en/of kwartierslag

Sluitschijf of repetitieslag

Aantal bellen heeft dit uurwerk

Wekker en de plaats in het uurwerk

Wekkerschijf

Noord-Limburgse kast

Nee, binnenin is een 19e eeuw briefje

26x43/45 (voet)x23

eikenhout

bekroning en pseudo getoogde voet

Volgens overlevering gemaakt door

Christiaan Joseph van Boven

± 1820 (*1774 Roerm.†1859 Venlo)

messing platines

messing vierkant met toog

ja

geen

messing, Romeinse cijfers, Arabische

min.aand.

ijzeren, gegraveerde wijzers

messing

messing met engeltjes en cherubijntjes

ankergang

tussen platines

twee gewichten aan snaar kattendarm

8 daags uurwerk

volle en halve uren, volledige slagen met

twee aparte slaghamers;

datum en seconden aanduiding

repetitieslag met twee aparte lichters

één bronzen bel

geen wekker

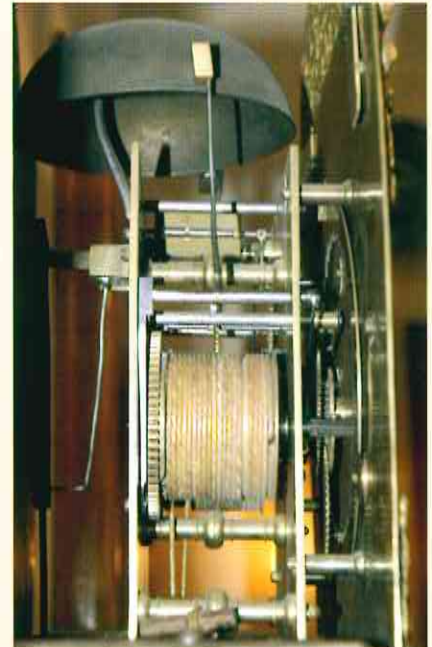

Foto 15 – In veel opzichten lijkt dit op een Engels uurwerk, hoewel C.J. van Boom in staat moet worden geacht een dergelijk uurwerk te bouwen.

De gravering, de opwindgaten, de

seconde-aanduiding en

het datum schrift,

wijzen op Engelse

invloed. De seconde-

wijzer is afwijkend

door zijn eenvoud.

Dit kan een latere ver-

vangning zijn

Foto 18 – totaal aanzicht van het staand horloge

Foto 16 en 17 – wijzerplaatgravering en versiering

tenschap binnen de familie anno 2011 van een aantal van zijn uurwerkmakers gereedschappen. (foto 11)

Geen kiesrecht

Van andere horlogers is bekend dat werkplaats en winkel zich in één ruimte bevonden. Een concreet voorbeeld hiervan is uurwerkmaker Joannes van Brien uit het naburige Venray. In zijn winkel was rond 1788 een "klokkenmakerij gevestigd, maar daarnaast verkocht hij ook huishoudelijke zaken als koffie en thee, serviesgoed, kruideniers-waren, verf en nog meer".⁽⁵⁾

Het ligt voor de hand dat het in Venlo bij Christiaan van Boom en zijn tijdgenoten niet anders is geweest.

Volgens de Gemeentekieswet van 30 maart 1836 hadden in Venlo uitsluitend de bewoners kiesrecht die het voor die stad vastgestelde bedrag van 30 francs aan belasting betaalden. Als peiljaren werden hiervoor 1835 en 1836 genomen. Er wordt met Francs gerekend omdat Venlo in die tijd onder Belgisch gezag viel.

Er is een lijst bewaard gebleven van ingezetenen van Venlo die het kiesrecht mochten uitoefenen. Hierop komt Christiaan van Boom overigens niet voor.

Joseph Franciscus van Boom

Deze werd geboren op 20 juli 1806 als zoon van Christiaan Joseph van Boom en Cornelia Elisabeth Keuller. Joseph huwt in Blerick, op 3 juni 1835 met Maria Christina Houba. (foto 12) In het bevolkingsregister van Venlo uit 1830 wordt Joseph horlogemaker genoemd.

Van Joseph is een staand horloge bekend. Het betreft een daguurwerk voorzien van wekker en met slagwerk op twee bellen. De wijzerplaat is rechthoekig en van glas, waarop de signatuur "I.F. van Boom / à Venlo 1834". De mahoniehouten kast (270 cm) heeft aan de bovenzijde een afsluiting in de vorm van een timpaan.⁽⁶⁾

Omdat we dit uurwerk niet nader hebben kunnen onderzoeken, blijven verdere beschouwingen achterwege.

IJzergieterij

Joseph Franciscus staat dan wel te boek als horloger maar hij was in de eerste plaats winkelier en ondernemer. Samen met zijn broer Pieter Joseph richtte hij

op 24 febr. 1843 de eerste Blerickse IJzergieterij op.

Een jaar later voegden zijn zwager Jan Jozef Joires en zijn zoon Hendrik zich bij het tweetal en zo ontstond de IJzergieterij Van Boom & Joiris. Het werd een florerende onderneming maar Joseph heeft er niet veel van mogen meemaken. Hij overleed namelijk op 27 juli 1844. Het gezin woonde in Venlo in de Vleestraat. Het huis (nr. 13) droeg de naam De Halve Maan. (foto 13)

In de memorie van nalatenschap vinden we enig onroerend goed, echter geen werkplaats met toebehoren. Toch moet er een winkel zijn geweest want zijn echtgenote wordt aangeduid met het beroep van winkelierster.

Nadien zijn in dit pand onder meer een

koloniaalwinkel geweest en een ijzerhandel, eveneens in bezit van leden uit de familie Van Boom.

Het ligt ook hier voor de hand dat werkplaats en winkel beide in een en dezelfde ruimte waren ondergebracht.⁽⁷⁾

Conclusie

De familie Van Boom is een van de families die in Venlo ambachtslieden hebben voortgebracht die kunnen worden geplaatst onder de noemer uurwerktechnici. In tegenstelling tot andere uurwerkmakers in Venlo zijn van de Van Booms weinig uurwerken bekend. Dat we hen toch tot onderwerp van dit artikel hebben genomen, komt, doordat binnen deze familie een aantekenboekje en een aantal gereedschappen bewaard zijn

Reisklokje door Christiaan Joseph van Boom uit Venlo:

In bezit van het Museum Sypestejn in Loosdrecht

De kast: (zie foto 19 en 20)

Stijl van de kast

Staat iets op de kast: signatuur of afbeelding

Hoogte x Breedte x Diepte van de kast in cm's

Materiaal van de kast:

Neo-Louis XIV-stijl

Gesigeneerd op kastje

16 x 10 x 7,5 cm

Messing gegraveerd met guirlandes en olijftakken

Vuur verguld

Verdere bijzonderheden van de kast:

Het uurwerk:

Signatuur:

Jaartal:

De afmetingen in cm's van de stelling

Materiaal van de stelling

Materiaal van de wijzerplaat

"C. J. van Boom à Venlo"

±1825

H x B x D = 14 x 9 x 6 cm

Messing platines

Messing geëmailleerd rond 5,4

Verdere bijzonderheden:

Een reisklokje wordt in de literatuur ook wel Capucine of Pendule d'officier genoemd.

Voor Noord-Limburgse begrippen kan een dergelijk klokje bijzonder worden genoemd.

In het gebied waar Christiaan Jozef van Boom zijn opleiding genoten heeft, waren reisklokjes geen zeldzaamheid. Het ligt voor de hand dat hij het publiek in zijn geboortestreek met deze klokjes in contact heeft gebracht.

Aan het kastje is aandacht besteed, maar in vergelijking met andere reisklokjes uit die tijd is de versiering niet uitzonderlijk. Zo te zien is de minutenwijzer weg. Er is wel nog een wijzer voor de wekkerinstelling aanwezig.

Achter op het messing deurtje zijn enkele inscripties te vinden m.b.t. de bediening o.a.: opwinden van de veertrommels, G, gaand werk, en S, slagwerk, een hendeltje voor sneller en langzamer lopen; "W" wekkerinstelling en de wijzerinstelling met draairichting. De drie vleugelmoertjes zijn niet aanwezig.

Verder nog een hendeltje voor het stoppen van de wekker.

Het is opmerkelijk dat de letters niet voor Franse maar voor Nederlandse woorden staan.

Foto 19

Foto 20

gebleven van Christiaan Joseph van Boom.

Dit is uitzonderlijk. Hierdoor wordt een tijdje van de sluier opgelicht waardoor we een bescheiden indruk krijgen van opleiding en wetenschap waarover een uurwerkmaker in die plaats rond 1800 kon beschikken.

Ook al beschikken we bij de Van Booms niet over veel concrete informatie, ons algemene beeld wordt er toch door versterkt dat in een halve eeuw tijd, het vak van "de" ambachtelijke, zelf bouwende uurwerkmaker ten einde was.

Er voor in de plaats kwam een "horloger" die uurwerken elders inkochte en die ze bij zijn eigen klanten aan de man probeerde te brengen. Waarschijnlijk zette hij zijn naam erop en wellicht kwam er bijvoorbeeld een houten kast om het uurwerk. Wie zal het zeggen.

Maar dat had niet veel meer van doen met het vak van uurwerkmaker van enkele generaties daarvoor. Veel "horlogers" uit de eerste helft van de 20e eeuw hadden een werkplaats waar zij of hun personeel voornamelijk actief waren met het repareren van uurwerken. Verder

Voetnoten

- (1) Genealogische gegevens zijn ontleend aan de DTB boeken en aan de registers van de Burgerlijke Stand van de betreffende gemeenten.
- (2) De familie Lepaute heeft veel bekende klokkenmakers voortgebracht. Jean André Lepaute is ook bekend als toren uurwerkbouwer en maker van uurwerken van hoge kwaliteit. Hij verbeterde bijvoorbeeld de pennengang door de pennen aan twee kanten van het pennenrad aan te brengen, hetgeen ook in torenuurwerken is toegepast.
- (3) De foto is ons welwillend beschikbaar gesteld door de heer Rik van Wegen, conservator van Kasteel Museum Sypsteyn.
- (4) In 1830 sloot geheel Limburg, met uitzondering van Maastricht en Mook, waar Nederlandse garnizoenen waren gelegerd, zich aan bij de Belgische Revolutie. Als gevolg daarvan wordt in 1836 in Venlo met Belgische munt (franc) gerekend.
- (5) Koos Swinkels, "Toen wij den vogel schooten", een geschiedenis van Venray via de oudste verenigingen, Venray 2011, blz. 193.
- (6) P.Th.R. Mestrom, Limburgse klokken en hun makers, Maastricht 1997. Het uurwerk wordt vermeld op blz. 100. We hebben niet de beschikking gekregen over adresgegevens of fotomateriaal.
- (7) Henri H.H. Uyttenbroek, Bijdragen tot de geschiedenis van Venlo, deel IV: De straten van Venlo, Venlo 1914, blz. 162.

hadden ze een winkel waar allerhande op het gebied van ijzerwaren te koop was.

De ondernemers onder hen verlegden hun nering naar andere gebieden en de familie Van Boom uit Venlo is daar een mooi voorbeeld van. (foto 14)

Foto 14

Friese staartklok met speelwerk

TOEBOSCH

ANTIQUES

SPECIALISTS IN CLOCKS, MUSICALBOXES AND BAROMETERS

Inkoop/Verkoop

MARCEL TOEBOSCH

Nieuwe Spiegelstraat 38
1017 DG Amsterdam
Mob. +31 (0)653-211641
Tel. 020-716 97 26

www.toeboschantiques.com
info@toeboschantiques.com

Museum- en Verenigingsnieuws

VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

Door Dr A.H.M. Kayen

Vereniging van Vrienden van de Stichting Museum en Archief van Tijdmeetkunde ("Klokkenvrienden Schoonhoven", KVS)

Levendige jaarvergadering

De algemene ledenvergadering op zaterdag 14 april werd dit maal in Odijk gehouden, wat misschien de oorzaak van de beperkte opkomst (30) was. De vergadering droeg echter een levendig karakter waartoe vooral de informatie over lopende ontwikkelingen en de voorzitterswisseling bijdroegen.

Hans van den Ende sr. en Michiel van Hees gaven informatie over de verhouding tussen de SMAT en het museum in Schoonhoven. Na een moeilijke periode is Van Hees er in geslaagd partijen weer tot elkaar te brengen in een sterk verbeterde verstandhouding. Er zijn nu concrete afspraken gemaakt tussen beide instellingen. Er is een afwikkelingsplan gemaakt waarmee verder kan worden gewerkt. Er komt een ontvlechting tussen de zilvercollectie die in Schoonhoven blijft en de klokken, die elders onderdak zullen moeten krijgen. Han Wagter, voorzitter van de Stichting Tijdmeetkundige Collectie Nederland (waarin SMAT en MNU samenwerken) gaf aan, dat er nu een goed uitgangspunt is om gedegen onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor een nieuw Nationaal Klokkenmuseum. Daarvoor zijn van verschillende kanten bijdragen toegezegd. De ledenvergadering keurde het bestuursvoorstel goed om als Klokkenvrienden Schoonhoven max € 5000 in deze voorbereidende verkenning bij te dragen.

Zoals in de stukken was vermeld, hadden Lukas Warnaars en Sjoerd Folkers hun functie als bestuurslid ter beschikking gesteld. Dit vloeiende eind 2010 voort uit een verschil van mening binnen het bestuur over de mogelijkheden tot verdere samenwerking met het museum. Nu de betrekkingen tussen SMAT en museum sterk zijn verbeterd, is dit inmiddels een academische kwestie geworden. Geluk-

Afb 1 – Het beduusde nieuw bestuur: v.l.n.r. Koos de Vos, Loek Schueler, Harre Kayen, adviseur Erik Glasius en Harry van der Burgt; John Selders was verhinderd.

kig blijft Sjoerd Folkers actief voor de Vereniging in de ledenadministratie en blijft hij dat ook voor de Federatie Klokkenvrienden doen. Als nieuwe bestuursleden werden Koos de Vos en John Selders gekozen. (Afbeelding 1)

Vorzitterswisseling

Loek Schueler lichtte zijn vertrek na tien dienstjaren als Voorzitter toe. Op verzoek van het bestuur blijft hij nog aan als bestuurslid. In zijn plaats werd Harre

Kayen als voorzitter benoemd. Deze bedankte Schueler op een uiterst humoristische wijze en bood als dank een klokje aan dat tot grote hilariteit in de zaal leidde: type kleine Schwarzwaldler, made in China en als souvenir voorzien van de 'groeten uit Ermelo'. (Afbeelding 2) Door een list gebruik makend van een korte afwezigheid van Loek Schueler steunt de vergadering fluks het voorstel hem tot Erelid van de Vereniging te benoemen. Ons lid Erik Glasius die

Afb 2 – Achter de zwaar vergulde eikels

Afb 3 – Installatie van ons eerste Erelid

Loek's 10-jarig wel en wee van begin af aan heeft kunnen volgen, brengt deze eervolle benoeming over en geeft aan waarom de scheidende nu wat stotterende voorzitter deze bijzondere eer is ten deel gevallen. (Afbeelding 3)

Contributie

Veel aandacht is er in de vergadering voor het bestuursvoorstel de contributie met € 5 te verhogen. Diverse leden gaat dit niet ver genoeg, zij pleiten voor een verhoging met € 10. Daarbij worden zowel vergelijkingen gemaakt met buitenlandse clubs (DGC, AHS, NAWCC) als met de andere Nederlandse verenigingen als AHS Nederland en Vrienden MNU. Er wordt ook op gewezen dat een deel van de contributie, ongeveer de helft, nodig is voor de uitgave van het zeer gewilde TIJDSchrift. Bij de stemming blijkt dat een groot deel van de aanwezigen vóór de verhoging met € 10 is, waarmee met ingang van verenigingsjaar 2013 tot een contributie van € 35 is besloten.

Lezing Apolloklokken

Aansluitend aan de Jaarvergadering op 14 april volgde een dynamische voordracht door Bob van Wely, over de befaamde serie "Apolloklokken" die door

meubelmaker David Roentgen en uurwerkmaker Peter Kinzing omstreeks 1785 in Neuwied werden vervaardigd. Bob was tot 2010 Hoofd collecties van het Museum Speelklok in Utrecht en zeer betrokken bij de restauratie van een exemplaar van de Luxemburgse Groot-hertog, waarop in een politiek compromis zowel het Wilhelmus als het Luxemburgse volkslied op de speelrol ooit aanwezig waren. De restauratiedilemma's werden op indringende wijze toegelicht. Reeds eerder voor zijn prestaties geridderd door de Groothertog werd hij nu na afloop als dank vorstelijk beloond met een uniek en inmiddels zeer schaars collector's item: een stuk vroeg-21e eeuwse schrijfgereedschap voorzien van de inscriptie "Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven". Na afloop werden geanimeerd glazen geheven.

Bestandscatalogus Horloges van Nederlandse uurwerkmakers 1600-1800

De catalogus (85 pag) met 290 kleuren-illustraties van 90 horloges, bijna allemaal uit SMAT bezit, kan uitsluitend door KVS leden met 40% korting voor slechts € 15 worden besteld:

U reserveert via de KVS penningmeester Harry van der Burgt (harryvdb@upc-mail.nl) en geeft daarbij aan op welke klokkenbijeenkomst U de catalogus tegen contante betaling van 15 euro zult afhalen. Het boek ligt daar dan voor U op naam gereed.

U krijgt de catalogus per post toegezonden na betaling van 18.00 euro (incl euro 3.00 verzendkosten) op 41 57 18 597 t.n.v. "Klokkenvrienden". Indien ook Uw contributie voor 2012 is voldaan volgt verzending daarna via het

bij ons in de ledenadministratie bekende postadres.

De KVS is niet verantwoordelijk als adreswijzigingen niet zijn doorgegeven. De catalogus is in beperkte oplage aangemaakt.

Inkijkexemplaren zijn beschikbaar op alle klokkenbijeenkomsten van de Federatie.

Het kortingsaanbod voor onze leden loopt tot uiterlijk 31 december 2012.

Goede werken en de goede kant op

Naast de ondersteuning van de Comtoisetentoonstelling in 2011 heeft KVS bijgedragen in een haalbaarheidsstudie voor een "Nationaal Klokkenmuseum" (Stichting TCN, max € 5.000) en de kosten voor de SMAT bestandscatalogus Zakhorloges (€ 2.500). Tevens is steun aan de tentoonstelling "Tijd in de hand" toegezegd (€ 2.500 max)

Met genoegen beziet het KVS bestuur de verbeteringen die zich in de relaties met het "Klokkenmuseum te Schoonhoven" lijken af te tekenen.

Tentoonstelling Zakhorloges: gratis en gewild

Op vertoon van Uw KVS lidmaatschaps-pas 2012 heeft U gratis toegang tot de klokkenverzameling en (tot 30 september) de collectie Zakhorloges als eenmalig hoogtepunt.

Contributie 2012: dat moet echt!

Nogmaals maken wij u met klem attent op de verschuldigde contributie voor 2012 ad € 25 (buitenland € 30).

Wilt U deze svp overmaken naar bankrekening **41.57.18.597** ten name van "Klokkenvrienden"

Buitenland:

IBAN: NL 11 ABN A 041 57 18 597

BIC ABNANL 2A

Bij uitblijven van Uw sinds januari 2012 verschuldigde betaling zullen helaas de toezending van "Tijdschrift" en beroep op de "kortingsregeling bestandscatalogus" moeten worden opgeschort.

Contact: wij blijven duwen

Met groot uithoudingsvermogen blijven wij u dringend verzoeken uw e-mailadres door te geven aan de ledenadministratie: leden@klokkenvrienden.nl

Zonder deze informatie kunnen we U niet van tussentijdse mededelingen voorzien. Voor de jongste informatie over locaties en eventueel gewijzigde tijdstippen: <http://www.fed-klokkenvrienden.nl/agenda>

Aangeboden: Ambachtelijk handgeknoopt knobbelkoord voor uw antieke klok. Vlaskoord of hennepkoord in de kleur naturel of groen. Diameters van 4 tot 9 millimeter. M. Penso, tel. 055 - 576 84 26, bij voorkeur tussen 17.00 en 19.00 uur.

Optimaal restaureren van Comtoiseklokken

Reinder Kooi legt aan de hand van voorbeelden zaken uit.

Op zaterdag 10 maart j.l. waren 15 leden van de comtoisewerkgroep te gast bij klokkenrestaurateur Reinder Kooi in Middelburg (www.wijzerantiekkeklokken.nl).

 Peter Both

Reinder vertelde aan de hand van praktische voorbeelden hoe het uurwerk, maar ook de buitenzijde van een comtoiseklok

goed en vakkundig gerestaureerd kunnen worden. En welke (hulp)middelen en technieken daarbij nodig zijn. Het gaat hierbij om het restaureren van wijzerplaten, bellen, tandwielen, deuren etc.

Er werden door de deelnemers allerlei vragen gesteld en suggesties gedaan waardoor er een levendige discussie ontstond. Ook werd er gediscussieerd over de vraag wat verantwoord restaureren van een antieke klok inhoudt en hoever men daarin kan en mag gaan.

Het was een leerzame bijeenkomst waar de deelnemers tevreden op terug kijken.

PX-16 Freesmchine

Ideale Boor/freesmachine voor hobbyisten en modelbouwers. Traploze aandrijving van 100-2000 rpm
Digitale uitlezing om pinole slag te meten
Fijninstelling op pinole
Spilopname MK-2-M10
Tafel afm 400x120 mm
Gewicht 65 kg

€ 795,00

PX-20 Freesmchine Nu automatische voeding

Boor/freesmachine voor veel eisende modelbouwer. Traploze aandrijving van 100-2000 rpm.
Digitale uitlezing om pinole slag te meten.
Fijninstelling op pinole.
Spilopname MK-2-M10
Tafel afm. 500x180 mm
Automatische voeding: links/rechts + snelloop.
0-400 mm /min instelbaar.
Gewicht 105 kg

€ 1195,00

F1200-E Wabeco Freesmchine

Professionele Frees-machine
Traploos toerental regeling 180-300 rpm
MK-2 opname 1.4 kw
Tafelafm: 450x180 mm
Gewicht 85 kg

€ 2295,00

Wabeco F1210-E

Grote tafelfmeting: 700x180 mm
Gewicht 101 kg

€ 2595,00

Jet Boor/frees JMD-1

Compacte boor/freesmachine voor het kleinere werk. Traploze aandrijving 10-200 rpm
Spil MK-2 M-10 Kantelbaar L/R 45 gr
X-as verplaatsing 190 mm
Y-as verplaatsing 100 mm
Gewicht 40 kg

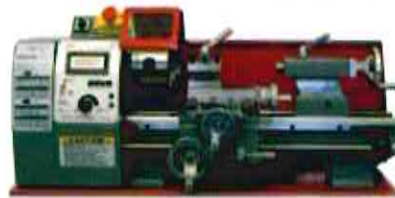
€ 495,00

PX Draaimachine D-180

Hobby draaibank met traploze toerental regeling 100-1250 en 200-2500 toeren /min
Centerafstand en hoogte 300 x 180 mm.
Gewicht 60 kg

€ 695,00

+ 8x8 mm beitelset H.M.

PX Draaimachine D-210

Hobby draaibank met traploze toerental regeling 100-1250 en 200-2500 toeren /min
Centerafstand 400 mm hoogte 210 mm
Gewicht 79 kg

€ 795,00

+ 8x8 mm beitelset H.M.

PX-Draaimachine D-250

De ideale draaibank machine met Variabel toerental regeling 125-200 rpm
Centerafstand en hoogte 550 x 250 mm
NU Kompleet met brillen, opspanplaat en onafhankelijke 4-klauwplaat
Gewicht 125 kg

€ 1495,00

PX-Draaimachine D-250 AF + Dwarsvoeding

De ideale draaibank machine met Variabel toerental regeling 125-200 rpm
Centerafstand en hoogte 550 x 250 mm

€ 1395,00

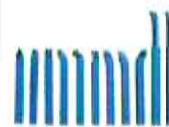
Onderzetkast tbv D-250

€ 125,00

Alle prijzen zijn inclusief BTW

HM beitel sets

HM 8x8 mm	€ 31,00
HM 10x10 mm	€ 45,00
HM 12x12 mm	€ 50,00
HM 16x16 mm	€ 67,00

Beitelhouder met wisselplaten

7-Dlg set 8x8 mm	€ 95,00
7-Dlg set 10x10 mm	€ 105,00
5-Dlg set 12x12 mm	€ 105,00
7-Dlg set 16x16 mm	€ 130,00
7-Dlg set 20x20 mm	€ 179,00

Binnendraaibeitelset

Met wisselplaten 4-DLG
8-10-12-16 mm
Prijs € 130,00

Flexible lamp met magneet

220v LED uitvoering
330 L
Prijs € 59,00

VDH

MACHINES &
GEREEDSCHAPPEN B.V.

SHOWROOM: TEXASDREEF 8 , 3565 CL UTRECHT

Telefoon: (30) 296 3270 - Fax: (030) 293 6600

E-mail: info@vdh bv.nl - Website: www.vdhbv.nl

B.M. Hordijk

SMAT/Zilvermuseum

Het verheugt het bestuur van de SMAT u te kunnen mededelen, dat op hoofdpunten overeenstemming is bereikt met het Zilvermuseum met betrekking tot een gezamenlijke aanpak van de ontvlechting van de klokkencollectie, hetgeen zal leiden tot een voor beide partijen bevredigende oplossing. Nadere en gedetailleerde uitwerking wordt thans voorbereid. Zowel beide besturen als de directie van het Zilvermuseum hebben zich eensgezind geschaard achter de plannen. Grote dank is verschuldigd aan Michiel van Hees, die in deze een leidende en bemiddelende rol heeft gespeeld.

Bestuurssamenstelling

Onze vice-voorzitter, Lukas Warnaars, heeft om persoonlijke redenen helaas te kennen gegeven, dat hij zijn bestuursfunctie voor de SMAT niet verder kan voortzetten. Wij betreuren dit ten zeerste, maar hebben alle begrip voor de redenen van Lukas. Lukas heeft in de afgelopen jaren een belangrijke rol gespeeld bij het opnieuw op de kaart zetten van de SMAT. Wij zijn hem grote dank verschuldigd. Wij beraden ons op een passend afscheid voor deze betrokken bestuurder.

Wij hebben de heer Hans Harting bereid gevonden toe te treden tot ons bestuur als nieuwe penningmeester. Hans heeft ruime bestuurlijke ervaring.

Tentoonstelling "Tijd in de Hand" Zilvermuseum

Zaterdag 21 april 2012 is in het Zilvermuseum de horlogetentoonstelling "Tijd in de hand" open gegaan voor publiek, waarover in Tijdschrift 12/1 reeds ruim is gepubliceerd. Deze tentoonstelling is het initiatief van de Horlogewerkgroep, bestaande uit Cees Peeters, John Beringen, John Selders en wijlen Theo Vosse-

Aangeboden: 17de en 18de eeuwse klokken uit particuliere verzameling.
H.A. Weustink, Deldenerstraat 117,
7551 AD Hengelo (Ov.)
Tel.: 074-291 43 95

*Alb. 4 – De opening van de horlogetentoonstelling werd verricht door de bekende antiquair Fred Kats (rechts op de foto). Naast hem, met boek in de hand, Cees Peeters, auteur van het standaardwerk *Hollandse Horloges*. daarnaast zit mevrouw N. Vossepoel, weduwe van Theo Vossepoel, die zich in de werkgroep o.a. heeft ingezet voor het vervaardigen van de bestandscatalogus.*

poel, in samenwerking met het Zilvermuseum, de Vriendenvereniging van de SMAT en de SMAT. Op zaterdag 5 mei 2012 is in het Zilvermuseum het boek "Hollandse Horloges" van Cees Peeters gepresenteerd door de heer Fred Kats, o.a. bekend als expert van het televisieprogramma "Tussen Kunst & Kitsch". Een groot gedeelte van de in dit boek opgenomen horloges aangevuld met horloges uit de collectie van het Zilvermuseum, grotendeels in eigendom toebehorend aan de SMAT, vormen de basis van de tentoonstelling.

Bestandscatalogus Horloges van Nederlandse uurwerkmakers 1600-1800

Tegelijkertijd met de presentatie van het boek van Cees Peeters is de bestandscatalogus Horloges van Nederlandse uurwerkmakers 1600-1800 van John Beringen gepresenteerd. Op verzoek van het museum in Schoonhoven zijn de heren van de Horlogewerkgroep jaren bezig geweest met de registratie en inventarisatie van de horlogecollectie van het Zilvermuseum. Op basis van deze inventarisatie is de bestandscatalogus tot stand gekomen. Het ligt in de bedoeling, dat ook voor de Franse, Duitse – en Engelse horloges uit de collectie een bestandscatalogus zal worden gemaakt. Wij zijn de heren van de Horlogewerkgroep grote dank verschuldigd voor het vele werk, dat zij geheel belangeloos, in het belang van het erfgoed hebben verricht.

Beide boeken zijn uiteraard te koop in het Zilvermuseum, maar ook in de museumshop van het Museum van het Nederlandse Uurwerk en bij Scriptum Art in Schiedam.

De verkoopprijs van het boek van Peeters is € 115 en van de bestandscatalogus van Beringen is € 25. (zie ook: Verenigingsnieuws Schoonhoven)

How beautiful it is to see this living thing operate

De jaarvergadering van de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk vond dit jaar plaats in Haarlem, op 31 maart 2012. Het was een gezellige en ook bijzondere dag zoals uit dit verslag zal blijken.

door Frank van den Bogaard

Plaats van handeling Grand Café XO aan de Grote Markt van Haarlem, gelegen

Redacteur Tijdschrift gevraagd

Zoals de meeste lezers wel hebben gezien, wordt TIJDSchrift steeds mooier en dikker.

Dat vraagt meer aandacht en tijd van de redactie.

Erik Glasius (71) heeft vanaf het begin het blad geredigeerd, d.w.z. sinds 1990 toen het nog een bescheiden A 5 publicatie van 16 (!) pagina's in zwart/wit was. Hij vindt het, gezien ook zijn gezondheid, zo langzamerhand tijd om zijn werk aan het blad te beëindigen.

De redactie kan niet alleen door Menno Timmer worden gedaan.

Daarom zoeken we een redacteur.

Het is niet de primaire taak van de redacteur om stukken over klokken te schrijven.

Dat doet de huidige redactie ook niet veel.

Het gaat om:

- beoordelen van artikelen
- waar nodig deze redigeren, d.w.z. zorgen voor hoofdletters, punten en komma's, fotobijschriften, e.d.
- beoordelen van foto's
- contact met auteurs
- bijeenbrengen van artikelen en foto's per nummer

Vanzelfsprekend wordt dit werk sterk vergemakkelijkt door gebruik van de computer. Auteurs leveren hun teksten en foto's digitaal aan, alles gaat per mail.

We hopen dat zich iemand meldt, die zich als vrijwilliger wil inzetten. Het blad komt nu tot stand door de inzet van vier vrijwilligers: de redacteurs Erik Glasius en Menno Timmer, Loek Romeyn, die de advertenties regelt en Sjoerd Folkers, die de administratie verzorgt.

**Wie zich aangesproken voelt, neemt contact op met
Erik Glasius (020-6401093 / e.glasius@telfort.nl) of
Menno Timmer (035-6919061 / m.timmer@railangfords.nl)**

tussen de Grote of St.Bavo Kerk met een Eijsbouts-uurwerk uit 1933 en een fraaie oude speeltrommel aan de ene kant en het oude Stadhuis met een Addicks-uurwerk in de Gravenzaal aan de andere kant. Kortom, voor deze liefhebbers the place to be! De markt was die dag echt in functie en dus keek het gezelschap vanaf de bovenverdieping uit op de oude gevels met daartussen de vele marktkramen. Centraal zag Laurens Janszoon Coster toe vanaf zijn sokkel.

Druk jaar

Het jaar 2011 was voor de Stichting een druk jaar, met een toename in de inventarisatie van uurwerken, advisering, technische ondersteuning en enkele speciale activiteiten, waaronder deelname aan de Restauratiebeurs in Den Bosch en een symposium over torenuurwerken bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De restauratiebeurs vond plaats in april en onze deelname is zeer geslaagd bevonden. De bezoekers zijn uitgebreid voorgelicht over onze werkwijze en er zijn veel nieuwe contacten gelegd. Over het symposium "Verloren tijd?" is in het vorige Tijdschrift uitgebreid geschreven. De presentaties van de Stichting betroffen onze werkwijze, 3 voorbeelden van restauratieprojecten en onze databank. Gelet op het deelnemersveld van dit volgeboekte symposium (140 deelnemers uit allerlei relevante instanties) een goede keuze.

Databank

In 2011 zijn 55 torenuurwerken compleet geïnventariseerd, waardoor er einde jaar 605 uurwerken in onze databank stonden, in beeld gebracht met ruim 1.200 foto's. Aardig is dat de secretaris van de Engelse Turret Clock Group within the Antiquarian Horological Society ons vlak voor de jaarvergadering schreef "we have been most impressed with your database of turret clocks, and would like to do something similar". Het accent van onze eigen inventarisatie activiteiten ligt momenteel in Friesland, maar de Stichting ontvangt gegevens uit heel Nederland.

Teylensmuseum

Ofschoon bijna traditie zijn er op deze jaarvergaderingsdag geen torenuurwerken bezocht. Omdat de meeste in Haarlem moeilijk toegankelijk zijn voor grote gezelschappen en het uurwerk in het oude Stadhuis staat opgesteld in de

Voorzitterswissel

Foto 1: Loek Romeyn draagt de voorzitterhamer over aan Johan Ploegaert

Financieel is de Stichting gezond. Penningmeester Arnold Hanou heeft dat haarfijn voorgerekend.

Van belang is dat de Stichting haar monumentale e-boek uitgave Torenuurwerktechniek van Wim Houtkooper weer kan leveren, na een noodzakelijke actualisering van de bedieningssoftware. Meteen na het RCE-symposium was de belangstelling groot. En dan het bijzondere van deze al weer 33ste jaarvergadering. Onze voorzitter Loek Romeyn heeft de voorzittershamer overgedragen aan bestuurslid Johan Ploegaert. Onder leiding van Romeyn (voorzitter vanaf 2000) is de Stichting uitgegroeid tot het landelijk erkende onafhankelijke kennis- en informatiecentrum voor torenuurwerken. Dat heeft alom veel waardering geogost en daarom werd hij tijdens de vergadering uitgebreid bedankt en tevens benoemd tot Ere Deelnemer. Romeyn zal actief blijven binnen de Stichting.

In de ontstane bestuursvacature is meteen voorzien door de benoeming van Gerard de Weerd, tot dan lid van de Technische Commissie van de Stichting. Tijdens de overdracht die ik wil typeren als plechtig met een emotioneel tintje werd het nieuwe bestuur door de scheidend voorzitter succes gewenst.

bijna continu in gebruik zijnde trouwzaal. Ze zien ons komen! Het gezelschap heeft zich daarom na de lunch uitgebreid te goed gedaan aan alle techniek en andere interessante historie in het nabijgelegen Teylensmuseum.

Tenslotte de opvallende Engelse titel van dit artikel. Het is een zinsnede uit mijn secretariële correspondentie met een enthousiaste Zuid-Afrikaanse boer die recent contact heeft opgenomen met de

Stichting omdat hij een oud Eijsbouts-uurwerk weer wil laten werken. Hij schreef "Some years ago I had it working and can remember how beautiful it is to see this living thing operate". Een mooie typering, in feite ook de drijvende kracht achter de activiteiten van de Stichting. Reken maar dat we zijn uurwerk via de digitale snelweg samen weer aan de praat krijgen!

www.torenuurwerk.nl

Salomon Coster penning voor Hans van den Ende

Het bestuur van de Federatie Klokkenvrienden heeft de de Salomon Coster erepenning toegekend aan Hans van den Ende. De uitreiking vond plaats op de AHS bijeenkomst op 4 maart in Odijk.

In zijn toelichting citeerde Federatievoorzitter Erik Glasius uit het Reglement van toekenning. Daarin staat dat het moet gaan om iemand die: "zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor de Federatie danwel voor de bevordering van liefde voor en/of kennis van oude klokken, uurwerken en horloges in Nederland."

Het gaat dus om twee elementen: de Federatie en de klokken zelf. Wat dat eerste betreft, is het volstrekt duidelijk dat Hans zich heeft gekwalificeerd door de manier waarop hij het voorzitterschap van de AHS in Nederland bekleedt, en door zijn loyale medewerking aan de Federatie. "Ik geloof niet dat er een ledenvergadering is geweest, waarop hij niet aanwezig was, en, u kent hem, ook het woord voerde. Maar, dat behoeft geen betoog, het waren altijd positieve bijdragen."

Het tweede element gaat over liefde voor en kennis van klokken. Er is nauwelijks iemand in Nederland voorstellen die enthousiaster is voor antieke klokken dan Hans. Enthousiast en deskundig. "Iedere keer als je Hans spreekt of hoort spreken, valt weer op welk een fenomenale kennis hij heeft, vooral van de vroege klokken en uurwerken. Hij heeft ons bovendien op verschillende wijzen laten delen in die kennis. Om te beginnen noem ik zijn unieke verzameling, die hij open heeft gesteld voor serieuze geïnteresseerden. Het blijft dan niet bij klokken kijken, Hans geeft meteen een deskundige toelichting."

Hans van den Ende ontvangt de Salomon Coster penning uit handen van Federatievoorzitter Erik Glasius.

Zijn belangrijkste openbare wapenfeit is misschien wel zijn aandeel in de inmiddels befaamde tentoonstelling in het Loo in het najaar van 2004: Huygens Legacy, the golden age of the pendulum clock. Hij heeft de organisatie voor een goed deel voor zijn rekening genomen, hij heeft daarvoor klokken beschikbaar gesteld, hij heeft belangrijke bijdragen aan de catalogus geleverd en hij was de meest enthousiaste rondleider die maar denkbaar is. Meer recent is de nauwgezette publicatie "De eerste Nederlandse slingerklokken" -

door hemzelf altijd 'kistjes' genoemd, die in 2010 als bijlage van TIJDSchrift is verschenen. Ook houdt hij hier vandaag een inleiding.

De betekenis van Hans van den Ende voor de klokken wereld in Nederland en daarbuiten is niet onopgemerkt gebleven. Eerder, in 2008, werd hij al benoemd tot Honorary Freeman of the Worshipful Company of Clockmakers. Als eerste en tot nu toe enige Nederlander.

Daaraan is nu erbetoon van eigen bodem toegevoegd.

Vroege pendule religieuse gesigineerd Du Hamel A Paris (circa 1665)
Gaand en slagwerk op één veerton, hoogte 42 cm

Afgebeeld in Reinier Plomp: Early French Pendulum Clocks, 1658-1700
known as Pendules Religieuses, pag. 46 en 47.

Prijs Euro 10.000,--

R. Plomp, Noordereinde 8/A 1243 JG 's-Graveland
Tel.: 035-8872872 e-mail: reinierplomp@casema.nl

Collectie Planetarium Zuylenburgh

**Voorgenomen verkoopexpositie
in Huis Swaenenvecht te Oud Zuilen**

wegens aankoop belangrijke buitenlandse collectie

**Uurwerken, barometers
en wetenschappelijke
instrumenten**

Geïnteresseerden worden na ontvangst van mail,
bert@degenaar.nu, met vermelding van interesse, algemeen of
gespecialiseerd geïnformeerd over de datum en preview.

www.planetariumzuylenburgh.com